Žene, podložite se!

U evanđeoskom svijetu engleskoga govornog područja izlazi – u svim denominacijama – barem jedna nova knjiga mjesečno o pitanju spolova i o svim temama koje su s njime povezane: rod (gender), transrodnost, brak, obitelj, pobačaj, zlostavljanje, obiteljsko nasilje u kršćanskim brakovima itd. U Njemačkoj je ta učestalost manja; ondje su se ljudi udobno smjestili u status quo. Možda su to tri knjige godišnje koje se bave tom temom.

Kršćanskim svijetom prolaze neki olujni valovi koji su dovoljan povod da se u svakom naraštaju iznova suočimo s tim pitanjima i da za sebe, za svoj brak i za svoju crkvu iznova shvatimo kako trebamo i kako možemo živjeti odnos među spolovima. Kršćani se ravnaju prema Isusu i apostolima, a time i prema Bibliji.

Kao što je poznato, mnogi konzervativni kršćani odnos među spolovima uglavnom shvaćaju tako da Adam, a s njim i svaki muškarac, ima nadređenu, odgovorniju vodeću ulogu u odnosu na Evu i na ženu kao takvu. Zato se žena podlaže i nema nikakvih ili ima tek malo službi u crkvi. Ona ne propovijeda i ne poučava. To je nauk crkvene povijesti – ne prvoga i drugoga stoljeća, ali počevši odande pa sve do prije nekoliko desetljeća. I mnogi misle da je to Božja istina, ispravan nauk i ispravna životna praksa. Motivacija za to je vjernost Bibliji, nema sumnje. Tek kad se ta muška dominacija iz temelja dovede u pitanje, otkrivaju se obrasci mišljenja koji dotad nisu bili uočeni.

U SAD-u to zastupaju noviji pokreti poput T4G i Gospel Coalition, a najviše južni baptisti – Southern Baptists (Izjava iz Danversa – The Danvers Statement). Grudem, Moore, Piper, Schreiner, Köstenberger, DeYoung, Keller, Carson, Storms, MacArthur i Strauch poznate su osobe koje se zalažu za to – po mojem mišljenju posve pogrešno – stajalište. I sam sam dugo zastupao i poučavao to stajalište te cijenim većinu spomenute braće i njihove egzegetske radove. Neslaganje se tiče ove teme muškarca i žene (i kalvinizma koji oni zastupaju, što ovdje nije važno).

U Njemačkoj se inicijative i izdavačke kuće osjećaju pozvanima slijediti te vođe, osvježiti te teze i prodavati ih kao biblijsku istinu. Navodim ovdje neke čiju „vjernost Bibliji“ u većini točaka i sam jednako zastupam, ali ne i u ovoj temi muškarca i žene: E21, EBTC, izdavačka kuća 3L, izdavačka kuća CLV, izdavačka kuća CSV, CV Dillenburg, Betanien itd., ekskluzivne i slobodne skupštine Braće, crkve ruskonjemačkog obilježja (crkve Nijemaca doseljenih iz Rusije), djelomično i FeG i EFG (slobodne evanđeoske crkve), sve crkve navedene na KFG.org.

Ovaj dokument sadrži dva poglavlja iz knjige Južnoafrikanca Terrana Williamsa „How God Sees Women: The End of Patriarchy“. On je i sam pastor velike crkve i donedavno je zastupao komplementarističko stajalište, dakle hijerarhijsku podložnost žene, doduše u umjerenom obliku, te je slijedio gore spomenutu američku braću. Sve dok se nije još jednom temeljito pozabavio biblijskim tekstovima i morao to stajalište potpuno odbaciti. Slično ili gotovo jednako bilo je i sa mnom. Iz toga je nastala knjiga koja još jednom donosi svjetlo i koja to patrijarhalno i komplementarističko stajalište jednostavno opovrgava.

Hans-Jörg Ronsdorf, travanj 2022., dopunjeno u listopadu 2026.

Cijela knjiga sada je dostupna na njemačkom

Terran Williams: Wie Gott Frauen sieht. Biblische Perspektiven jenseits von Macht und Tradition (Kako Bog vidi žene. Biblijske perspektive s onu stranu moći i tradicije). Kirche für Alle, 2026.

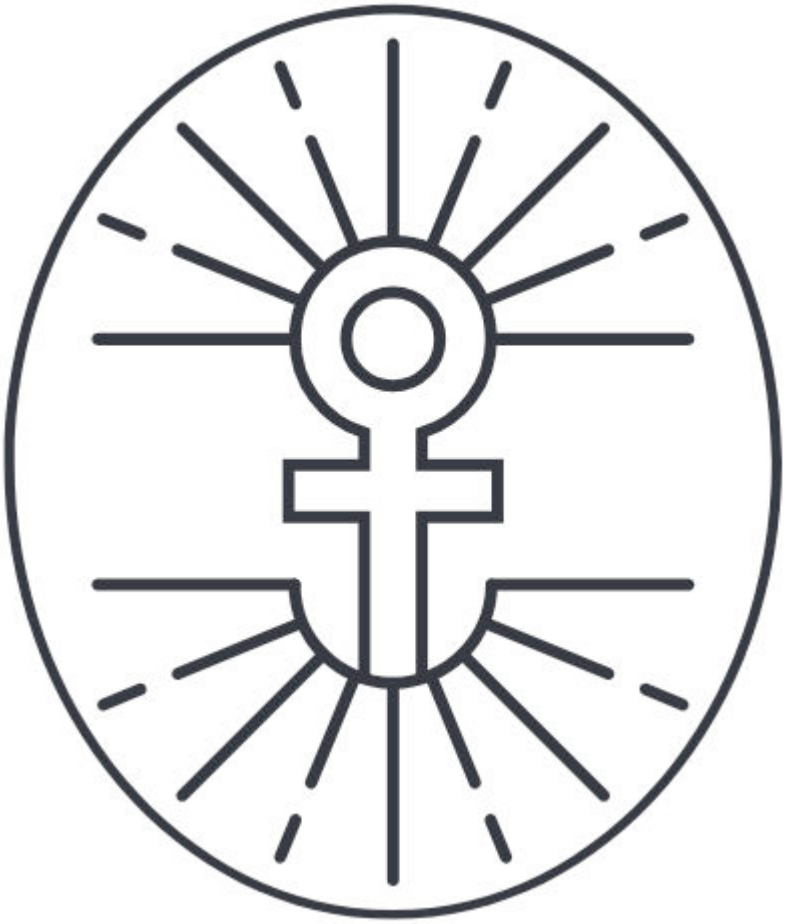
Meki uvez, 18,80 € (ISBN 978-3-9826027-8-3): https://www.amazon.de/dp/3982602785

Kindle e-knjiga, 9,80 €: https://www.amazon.de/dp/B0HDPLZJ3C

Više o knjizi: https://www.hans-joerg-ronsdorf.de

Dva sljedeća poglavlja – 8. poglavlje „Žene, podložite se“ i 9. poglavlje „Bog koji se prilagođava“ – tekst su toga njemačkog izdanja.

8

Žene, podložite se

„Bračni partneri nisu ni u hijerarhijskom odnosu jedno prema drugome niti su odvojeni jedno od drugoga kao autonomne jedinice od kojih svaka čini što joj se sviđa. Brak je, naprotiv, odnos uzajamne podložnosti.“ Richard Hays[1]

„Moramo pripremiti svoje kćeri da se jednoga dana podlože svojim muževima.“ Kad sam nedavno čuo kako jedna majka to govori mojoj ženi, to me doista navelo na razmišljanje. Trebam li svoju kćer Ivy doista učiti da se jednoga dana podloži svojemu mužu? Tema vodstva i podložnosti u vlastitom braku već je dovoljno osobna. Ali kad moram razmišljati o tome kakav nauk o braku trebam prenijeti svojoj djeci, osjećam se još više obveznim poučavati ono što je ispravno.

Komplementarizam u jednoj točki

Tek tijekom istraživanja za ovo i sljedeće poglavlje konačno sam se i potpuno oprostio od predodžbe da Božji ideal za sve brakove uključuje makar i najblaži oblik autoriteta i podložnosti između muža i žene.

Zbog onoga što sam čitao u Ef 5, dugo sam mislio da požrtvovno vodstvo muža prema ženi treba odražavati požrtvovno vodstvo Krista prema njegovoj Crkvi.

Komplementarizam u jednoj točki zastupa stajalište da žene u crkvi i u društvu smiju voditi muškarce, dok supruge trebaju prakticirati neku vrstu jednostrane podložnosti svojim muževima.[2] Time se razlikuje od *komplementarizma u dvije točke*, koji zahtijeva podložnost žene u braku i u crkvi. Zanimljivo je da mnogi teolozi i crkve diljem svijeta zastupaju komplementarizam u jednoj točki.[3]

Mogu zamisliti da će se mnogi pristaše komplementarizma u dvije točke koji čitaju ovu knjigu dati uvjeriti da odustanu od isključivanja žena iz vodstva crkve, ali da će možda ipak ostati pri nekom obliku autoriteta i podložnosti u braku. Budući da sam i sam nekoliko godina zastupao to stajalište, to mi je posve razumljivo.

Kad me moje sve dublje proučavanje Ef 5 navelo da odustanem i od komplementarizma u jednoj točki, to zanimljivo nije donijelo bitne promjene u mojem braku. Kao što ću još objasniti, shvatio sam da sam u svojem braku već manje-više bio mutualist. Jer ako me moje gotovo dvadesetogodišnje bračno iskustvo nečemu naučilo, onda je to ovo: ravnopravan brak mnogo je poželjniji od braka u kojem jedan partner vodi, a drugi slijedi. I to unatoč mnogim lijepim sloganima o „kršćanskom“ braku koje sam ja, a i drugi, tako često propovijedao, kao što je, na primjer: „On se žrtvuje, ona se priklanja; on vodi, ona slijedi; on potiče, ona potvrđuje.“[4]

Iako Isus ni jednom riječju ne spominje vodeću ulogu muža prema ženi,[5] čini se da Pavao o tome ima mnogo reći, osobito u Ef 5, tekstu kojim se ovo poglavlje prije svega bavi. Riječ je o sljedećim recima (LUT – Luther, njemački prijevod Biblije):

21 Podložite se jedni drugima u strahu Kristovu.

22 Žene, podložite se svojim muževima kao Gospodinu. 23 Jer muž je glava žene, kao što je i Krist glava Crkve – on ju je spasio kao svoje tijelo. 24 Ali kao što se Crkva podlaže Kristu, tako neka se i žene u svemu podlažu svojim muževima. 25 Muževi, ljubite svoje žene, kao što je i Krist ljubio Crkvu i predao samoga sebe za nju 26 da je posveti. Očistio ju je kupelji vode u riječi 27 da sebi pripravi Crkvu slavnu, bez ljage ili bore ili čega takvoga, nego da bude sveta i besprijekorna. 28 Tako i muževi trebaju ljubiti svoje žene kao vlastito tijelo. Tko ljubi svoju ženu, ljubi sebe samoga. 29 Jer nitko nikada nije mrzio svoje vlastito tijelo, nego ga hrani i njeguje, kao i Krist Crkvu. 30 Jer mi smo udovi njegova tijela. 31 „Zato će čovjek ostaviti oca i majku i prionuti uz svoju ženu, i dvoje će biti jedno tijelo“ 32 Ova je tajna velika; a ja je tumačim na Krista i Crkvu. 33 Zato i vi: svaki neka ljubi svoju ženu kao samoga sebe; a žena neka ima strahopoštovanje prema mužu.

Dok sam se bavio ovim poglavljem, pala mi je na pamet jedna rečenica C. S. Lewisa: „Mnogi … otkrivaju da im srce nehotice pjeva dok s lulom u ustima i olovkom u ruci obrađuju neki težak teološki tekst.“ Ef 5 takav je težak tekst, prepun teologije, kojim se bavim već mnogo godina. Tri su razloga zašto sam se njime tako intenzivno bavio.

Prvi je razlog: moj najvažniji zemaljski odnos jest odnos s mojom ženom. Želim slijediti Božju riječ i primjenjivati Božju mudrost u svojem braku, a ovaj je odlomak jedan od najvažnijih biblijskih tekstova o braku, zato ga želim ispravno razumjeti.

Drugi je razlog: čitanje ovoga odlomka prema kojem „muž vodi, a žena slijedi“ proturječi mojem vlastitom iskustvu i kulturnom opažanju. Želim to pobliže objasniti: oženjen sam ženom koja je jednako obrazovana i sposobna kao ja – u mnogočemu čak i više. Ona bolje od mene barata financijama i trenu-

tačno zarađuje više novca od mene; bolje od mene može procijeniti emocionalne i praktične potrebe naše djece; i po naravi bolje od mene može voditi skupine ljudi. Osim toga, čini se da Bog s njom jednako mnogo govori o našoj obitelji i našoj službi kao i sa mnom. Kad bih isticao svoju vodeću ulogu prema njoj, to mi se ne bi činilo samo proizvoljnim, nego i povredom našeg odnosa i njezine sposobnosti. Ako sam iskren, čini mi se mnogo boljim surađivati s njom *kao s ravnopravnom partnericom* nego nuditi joj svoje vodstvo.

Treći razlog zbog kojega sam se mučio s ovim odlomkom jest sljedeći: čak i izvrsni komentatori Biblije dolaze do različitih zaključaka o njegovoj poruci, a pastori dolaze do različitih zaključaka o tome kako svoja uvjerenja primijeniti na konkretan brak. Koliko god se riječi na prvo čitanje činile jednostavnima, pri pomnijem razmatranju Ef 5 otvara više pitanja nego što daje odgovora. Pogledajmo samo prvih nekoliko redaka: zašto Pavao svoje izlaganje o bračnom odnosu počinje retkom o uzajamnoj podložnosti? Što znači „glava“? Što znači „podložiti se“? Ima li riječ „podložiti se“ u 21. retku („Podložite se jedni drugima“), 22. retku (Žene, podložite se svojim muževima) i 24. retku (Crkva se podlaže Kristu) svaki put isto značenje? I što konkretno znači za žene da se svojim muževima podlažu „u svemu“?

Bavit ću se tim pitanjima na temelju četiriju različitih tumačenja – ili „stajališta“. Budući da su tri četvrtine odlomka u Ef 5 upućene mužu, svako ću stajalište definirati prema onome što se traži od kršćanskog muža. Ta četiri stajališta vide muža kao donositelja odluka (stajalište 1), kao onoga koji ima odlučujući glas (stajalište 2), kao slugu sebi jednake partnerice (stajalište 3) i kao otkupljenog *paterfamiliasa* (stajalište 4).

Stajalište 1: muž je u pravilu donositelj odluka

To je stajalište Waynea Grudema. On piše da Pavao u Ef 5,21 riječima „Podložite se jedni drugima“ ne misli da se svi kršćani trebaju podlagati svim kršćanima, nego samo da se svi kršćani trebaju podlagati jedino onima koji nad njima zakonito imaju autoritet. Drugim riječima: podložnost vrijedi za ženu prema mužu, ali nipošto obrnuto.

On kaže da „glava“ u izrazu „muž je glava žene“ znači „autoritet nad“. Pavao, prema njemu, obvezuje muževe da preuzmu vodstvo nad svojim ženama, a žene potiče da to vodstvo prihvate. Kad Pavao govori o tome da muž daje svoj život za svoju ženu kao što je Isus to učinio za Crkvu, to znači da muža potiče ne samo da voli svoju ženu nego i da je s ljubavlju vodi. Kad, napokon, Pavao citira Post 2,24, on – prema Grudemu – utemeljuje muževljev autoritet nad ženom na izvještaju o Adamovoj vlasti nad Evom prije pada u grijeh.

Što se tiče praktičnih posljedica svega toga, Grudem nam pripovijeda kako to provodi u vlastitom braku:

Kod svake odluke, velike ili male, i bez obzira na to slažemo li se ili ne, odgovornost za odluku uvijek je na meni. (Ovdje govorim o odlukama koje se tiču nas oboje, a ne o pojedinačnim odlukama koje svatko od nas donosi u svojem osobnom području odgovornosti.) Ne slažem se sa stajalištem da muževljeva uloga glave dolazi do izražaja tek otprilike jednom u deset godina, kad se muž i žena ne mogu složiti. Po mojem mišljenju, muževljeva uloga glave važna je kod svake odluke koju par donosi tijekom svojega bračnog života. Ako postoji prava muževljeva uloga glave, tada postoji prešutni dogovor da težište procesa odlučivanja leži na mužu, a ne na ženi. I premda često ima mnogo razgovora te bi trebalo čuvati uzajamno poštovanje i obzirnost, odgovornost za odluku u konačnici leži na mužu.[6]

John Piper u velikoj se mjeri slaže s tim stajalištem. S naklonošću se sjeća braka svojih roditelja, u kojem je njegov otac obično donosio odluke:

Kad bi moj otac došao kući, on je jasno bio glava obitelji. On je molio molitvu pri stolu. On je okupljao obitelj na pobožnost. On nas je vodio u nedjeljnu školu i na bogoslužje. On je vozio automobil. On je određivao gdje ćemo sjediti. On je odlučivao da ćemo ručati u Howard Johnson'su. On nas je dopratio do stola. On je pozivao konobaricu. On je plaćao račun. S njim smo morali računati ako bismo prekršili neko obiteljsko pravilo ili bili nepoštivi prema majci. To su bila najsretnija vremena za našu majku. O, kako se radovala kad je tata bio kod kuće! Voljela je njegovo vodstvo. Poslije sam naučio da Biblija to naziva „podložnošću".[7]

Većina uobičajenih kršćanskih knjiga o braku zastupa to stajalište. U jednoj od njih, na primjer, piše: „Muž … je odgovoran za važne odluke u kućanstvu. … Otvorena i prijemčiva supruga spremno daje … svoju slobodu za njegovu ljubav, njegovo štovanje, njegovu zaštitu i njegovu skrb."[8] Druga dijeli to mišljenje: „Muškarac izvan svojega doma može imati mnogo nadređenih, ali kod kuće ima priliku na ljubazan način vršiti autoritet i dobiti poštovanje koje mu pripada."[9]

Prije nego što prijeđem na druga stajališta, želim reći sljedeće: sve do 1980-ih godina gotovo su svi egzegeti i kršćani čitali Bibliju upravo na taj način. To je, dakle, stajalište koje treba shvatiti ozbiljno.

Ali bit ću iskren: takav bi pristup bio smrt mojega braka! Kao pastor nikada nisam zastupao to stajalište. Grudem i Piper nedvojbeno su u životu stekli drukčija iskustva nego ja. Ipak, ne mogu zamisliti intiman odnos u kojem jedna osoba donosi sve ili većinu odluka koje se tiču obiju strana. Dolazim do zaključka: ili parovi koji zastupaju to stajalište zbog svojega odgoja ili kulture više vole nekadašnji „tradicionalni brak", ili ih čine muž koji je rođeni vođa i žena koja je rođena sljedbenica. No nije svaki brak tako sazdan, a ponajmanje brak između Julie i mene. Drago mi je što su pastori i teolozi posljednjih desetljeća ponudili izmijenjen oblik toga stajališta. Neki ga nazivaju „blagim komplementarizmom", a ja ga nazivam „muž s odlučujućim glasom".

Stajalište 2: muž s odlučujućim glasom (u rijetkim slučajevima)

U svojem bestseleru *The Meaning of Marriage* [Smisao braka] Timothy i Kathy Keller zastupaju blažu varijantu komplementarističkog braka. Cijelo poglavlje posvećuju činjenici da Pavao – za razliku od Grudema – u 21. retku prikazuje uloge spolova u braku kao izraz uzajamne podložnosti. Kellerovi je definiraju kao odluku da se drugome ponizno služi i ugađa:

U Fil 2,2-3 Pavao otvoreno kaže da među kršćanima „u poniznosti jedan drugoga treba smatrati višim od sebe". … Interese drugih trebamo smatrati važnijima od svojih. Na drugom mjestu kaže da ne trebamo „sebi ugađati", nego „bližnjemu ugađati, njemu na dobro, radi izgradnje. Jer ni Krist nije sebi ugađao" (Rim 15,1-3). Pavao od kršćana čak traži da jedni drugima budu „douloi" (Gal 5,13) – doslovno: sluge. … Bilo da smo muž ili žena, ne trebamo živjeti za sebe, nego za drugoga. I to je najteža, ali i najvažnija zadaća muža odnosno žene u braku.[10]

Prema tom stajalištu, uzajamnu podložnost treba shvatiti u oba smjera: dok Pavao u recima 22-24 poziva žene da se podlože svojim muževima, u recima 25-29 objašnjava muževima kako se trebaju podložiti svojim ženama (u požrtvovnoj ljubavi).

Bez obzira na uzajamnu podložnost, Kellerovi i dalje zagovaraju muževljevu ulogu glave. To čine tako što s izričaja o mužu koji je u uzajamnoj podložnosti sa svojom ženom prelaze na izričaj o mužu koji se podlaže „ulozi vođe koji služi".[11] (Ovdje moram primijetiti da je uporaba riječi „podložiti se" na tom

mjestu upitna, jer ima drukčije značenje nego u misli o uzajamnoj podložnosti: podložiti se *nekoj ulozi* nipošto nije isto što i podložiti se *nekoj osobi*.)

Srećom, Kellerovi zastupaju mnogo blaži oblik vodstva od onoga što se u prošlim stoljećima podrazumijevalo pod podložnošću žene: „Ako se obje strane ne mogu složiti, a odluka se mora donijeti, [muž] ima pravo dati odlučujući glas i (time) preuzeti veću odgovornost za odluku.“[12] Na drugom mjestu Timothy Keller to naziva muževljevim pravom da prigovore svoje žene „stavi izvan snage“ time što ima „posljednju riječ“.[13] Drugim riječima: *samo kod neslaganja, a ne kod svakodnevnih odluka* muž bi trebao donijeti odluku.

Kao dugogodišnji „blagi“ komplementarist, ja sam, kao i mnogi drugi zastupnici toga smjera, primjenjivao taj nauk govoreći, na primjer: „S vremena na vrijeme, u vrlo rijetkim slučajevima, mora se donijeti odluka. Ako se ne možete složiti, žena bi trebala zamoliti muža da donese odluku o tom pitanju.“ Moj prijatelj Alan Frow, utjecajni pastor komplementarist u Južnoj Kaliforniji, kaže, na primjer, da se gotovo sve odluke u njegovu braku donose zajednički; on nastavlja: „Oženjen sam 25 godina i u tom mi je razdoblju žena samo pet puta rekla: ‚Ne možemo se složiti. Ti si vođa, zato idi i traži Boga.‘ “[14]

U mojem vlastitom braku prolazile su godine a da nisam morao upotrijebiti svoju „ovlast odlučivanja“, jer smo uvijek nalazili konsenzus. *Ali to znači i da moja „vodeća uloga“ prema Julie i njezina dužnost da mi se „podlaže“ u našem proživljenom iskustvu praktički nisu postojale.*

Sumnje u model odlučujućeg glasa

Mnogim zastupnicima blagog komplementarizma – i sam sam to bio mnogo godina – težak posao teološkog preispitivanja vlastitog stajališta jedva se čini vrijednim truda. Gotovo svakoga dana u godini njihov je oblik braka posve isti kao i brak mutualista. Zapravo bih se možda dulje držao stajališta Kellerovih (i imam razumijevanja za druge koji to još uvijek čine) da se nisam počeo pitati *je li čak i blagi oblik autoriteta i podložnosti doista Božji ideal za sve brakove.* Zapravo imam čak pet ozbiljnih prigovora.

Prvo: ako podložnost žene autoritetu njezina muža prikazujemo kao ideal, utoliko je lakše zanemariti njezin važan doprinos u crkvi i u društvu. Unatoč blagom stavu komplementarista, kad naglašavaju da se podložnost žene odnosi samo na njezina muža, a ne na sve muškarce, oni se ipak služe tom točkom kako bi tvrdili da žene koje kod kuće trebaju biti vođene ne bi smjele preuzimati vodeću ulogu u crkvi.[15] Frow, na primjer, sasvim ispravno kaže da su uloge u braku unutar obitelji „tajanstveno zrcalo“[16] odnosa između Krista i Crkve. Doduše, on potvrđuje da žene u društvu smiju preuzimati zadaće vodstva; ipak zaključuje da bi „u Božjoj obitelji to tajanstveno zrcaljenje trebalo postati vidljivo“.

Ali je li taj skok opravdan? U Ef 5 Pavao kaže da je jedinstvo muža i žene „tajna“ koja upućuje na jedinstvo Krista i Crkve. Zašto onda komplementaristi misle da imaju slobodu tu „tajnu“ paušalno prenijeti na cijelu zajednicu, tako da muški starješine nekako predstavljaju Isusa kao muža (i stoga moraju biti muškarci), dok ostatak crkve predstavlja zaručnicu (što neobično odstupa od analogije, jer su u nju uključene i žene *i muškarci*)? Osim toga, predodžba da starješine crkve predstavljaju muža crkve opasna je i nebiblijska – osobito zato što jasno samo Isus ima tu ulogu. Ako analogiju između braka i crkve promislimo dalje, crkveni bi vođe mogli preuzeti najviše ulogu prijatelja Isusa Zaručnika, poput Ivana Krstitelja u Iv 3,29.

Drugo: pitao sam se zašto bi Pavao – prema komplementarističkom pogledu na brak – kao ideal prikazivao upravo onaj hijerarhijski poredak koji je nastao tek padom u grijeh, čije je posljedice Bog najavio ne

kao obećanje, nego kao zlokobno predviđanje: „On će vladati nad tobom.“[17]

Treće: uvijek me iznova užasava koliko je često u kršćanskim brakovima dokazano nasilje od strane partnera. Sociolozi poput Elaine Storkey zastupaju stajalište da nipošto ne pomaže kad se podložnost žene poučava kao norma koju je odredio Bog. Čak i kad muževi čuju da svoj autoritet trebaju vršiti „dobrostivo“, predodžba o muškom autoritetu koji je odredio Bog katkad ih potiče da „otvoreno ili nesvjesno vjeruju u muške povlastice i prava. Time muškarci polažu pravo na slobode, položaj i mišljenja koja za njihove partnerice ne vrijede“.[18] Ako ne pripadaju najposvećenijoj vrsti muževa, skloniji su – budući da svoje partnerice ne smatraju sebi uistinu jednakima – postupati s njima kao s manje vrijednima, makar i samo malo.[19]

U Africi, gdje živim, razmjeri rodno uvjetovanog nasilja doista su zastrašujući. Slušao sam priče o kršćanskim muževima koji tuku svoje žene zbog neposlušnosti (pa čak i o pastoru koji tuče ženu iz svoje crkve zato što je neposlušna svojemu mužu). Osim toga, neka istraživanja[20] pokazuju da nauk o podložnosti žene povećava vjerojatnost da zlostavljana žena ostane u nasilnom braku. Usto, crkve kojima se obraćaju za pomoć često ih odvraćaju od toga da se rastanu od svojega mučitelja. Ako je taj nauk Božji ideal, pitao sam se, zašto tako često nanosi štetu čim dopre do kršćanskih ušiju?

Četvrto: koliko god blagi komplementarizam pretpostavljam strožem obliku, morao sam ustanoviti da je riječ o posve novoj tvorevini. Ako je tumačenje koje vodi do umjereno komplementarističkog braka staro tek otprilike pola stoljeća, onda je čak i mlađe od tumačenja koje vodi do mutualističkog braka. Iako sam zahvalan za taj novi, blagi komplementarizam u stilu Kellerovih, moram se složiti s komplementarističkim teolozima kao što su Grudem i Russell Moore kad tvrde da taj pristup zapravo više nalikuje mutualističkom nego komplementarističkom braku. Ako trijezno tumačenje teksta zahtijeva da ja redovito donosim odluke, a moja mi se žena podlaže, onda zapravo nikada nismo živjeli „biblijski“ brak, nego prije brak koji „podupire uzajamnu podložnost unutar ravnopravnog bračnog partnerstva“, u kojem se odluke donose „procesom postizanja konsenzusa“ – tako Moore definira „feministički“, a nipošto „biblijski“ ili komplementaristički brak.[21] Ako su Grudem (i povijesno stajalište) u pravu, onda Bog ili želi da promijenim svoje ponašanje i donosim više odluka u ime svoje žene, ili moram promijeniti svoju teologiju. Nastaviti živjeti u proturječju s onim u što vjerujemo bila bi čista nedosljednost.

Peto: na pitanje „*Zašto* bi se žena trebala podlagati?“ po mojem mišljenju nema zadovoljavajućeg odgovora. Stajalište 1 mnogima od nas danas može biti strano, ali stoljećima je bilo posve logično: u kulturi i u crkvenom nauku vrijedilo je uvjerenje da su žene niže od muškaraca i da ih stoga, za njihovo vlastito dobro, treba voditi. Međutim, od 1960-ih godina te su predodžbe zastarjele i u kulturi i u crkvi. Svi poznajemo mnoge žene koje su inteligentnije i odlučnije od svojih muževa. Ne može dakle biti da su u donošenju odluka manje sposobne. Zašto onda?

Kellerovi imaju odgovor na to: „Odgovor na to pitanje jest protupitanje: ‚Zašto je Krist predao autoritet Ocu?‘ “ Prema njihovu mišljenju, podložnost žene autoritetu njezina muža treba odražavati odnos između Krista i Oca. No, kao što sam već objasnio u poglavljima 3 i 6, to pogrešno prikazuje odnos unutar Trojstva. Osim toga, previđa se činjenica da Pismo nigdje ne izjednačuje predaju Sinova autoriteta Ocu s predajom autoriteta žene njezinu mužu.

John Piper daje drukčiji odgovor: podložnost kršćanske žene njezinu mužu predočuje svijetu koji promatra podložnost Crkve Kristu. To lijepo zvuči, ali pri pomnijem razmatranju pokazuje se: to funkcionira samo kod stajališta 1, gdje muž vodi svoju ženu svakoga dana njezina života. Stajalište 2 loše prikazuje Kristovo vodstvo Crkve – ako je Isus naš Gospodin, onda pristajemo na njegovo svakodnevno vodstvo, a

ne na blago zajedničko odlučivanje u kojem Isusu tek povremeno, kad se ne možemo složiti, dopuštamo da baci svoj adut.

Doduše, teolozi poput Kellera i Pipera trude se navesti teološke razloge, ali mnogi pastori, koji su često pragmatičniji, opravdavaju muževljev autoritet sljedećim argumentom: budući da je sve što ima dvije glave čudovište, važno je znati tko će na kraju ostati s crnim Petrom [odgovornosti]. Ali taj razlog ne mogu prihvatiti. Želim objasniti zašto.

„Tko će na kraju ostati s crnim Petrom?“

Mora li u odnosu dvoje ljudi doista uvijek samo jedna osoba nositi odgovornost jer će se inače brak raspasti? Razumijem da sportska momčad treba kapetana, vojska generala, a poduzeće izvršnog direktora. Ali dvoje ljudi u zajednici „jednoga tijela“, koji idealno, kako stoji u Post 2,25, žive jedno s drugim „goli“, odnosno svjesno ranjivi, valjda ne trebaju vođu! Naprotiv, moraju se posve i potpuno obvezati da će jedno drugo ljubiti i jedno drugome služiti kao ravnopravni partneri.

Love and Respect, vrlo utjecajna kršćanska knjiga o braku, iznosi argument ovako: „Brak s dvjema ravnopravnim glavama osuđen je na propast. To je jedan od glavnih razloga zašto se danas toliko ljudi razvodi.“[22] Ali gdje su dokazi za tu neutemeljenu tvrdnju? Rado bih čitao još istraživanja o toj temi. Jedno novije istraživanje među 21.000 udanih i razvedenih kršćanki koje redovito idu u crkvu dolazi do suprotnog rezultata: „Parovi kod kojih jedan partner donosi odluke – čak i kad ih prije toga raspravi s drugim partnerom i zatraži njegovo mišljenje – razvode se 7,4 puta češće od parova koji ovlast odlučivanja dijele.“[23]

Mnogi kršćani to intuitivno znaju, bez obzira na svoja teološka stajališta. Od tisuća ispitanica, oko 40 % vjerovalo je da muž ima ovlast odlučujućeg glasa, dok je oko 60 % smatralo da žena treba ljubiti svojega muža tako da mu se podlaže. Ipak, samo 17,3 % parova doista postupa tako da muž ima posljednju riječ. Nasuprot tomu, 78,9 % brakova funkcionira bez ovlasti odlučujućeg glasa, to jest partneri odluke donose zajednički ili ih odgađaju kad se ne slažu.

Ovdje imamo posla s dvjema dvojbama koje pastori poput mene radije ne bi htjeli priznati. Prvo: postoji nesklad između uvjerenja i ponašanja ljudi koje vodimo. Većina kršćana doduše vjeruje da je muž onaj koji donosi odluke ili kod neslaganja ima odlučujući glas, ali većina ne postupa u skladu s time. Drugo: „Iako mnogi kršćanski bračni parovi vjeruju da muževi imaju ovlast odlučivanja, *to vjerovanje paru nije naškodilo sve dok nije provedeno u praksi.*“ Trebaju li pastori poput mene inzistirati na tome da Božji narod počne prakticirati ono u što vjeruje ili trebamo preispitati ono što smo ih učili vjerovati? Ako kao pastor doista želim najbolje za bračne parove koje vodim, moram se suočiti s nekim tvrdim činjenicama:

Kad žene imaju osjećaj da ih se ne sluša i da njihovo mišljenje nije toliko važno kao mišljenje njihova muža, vjerojatnost razvoda 26 je puta veća. … Čak i kad muž pita ženu za mišljenje, u brakovima u kojima on ima ovlast odlučivanja njegovo mišljenje po definiciji ima veću težinu od njezina. A kad žene imaju osjećaj da njihovo mišljenje nema jednaku težinu kao mišljenje njihova muža, brak će se vjerojatnije raspasti.[24]

S druge strane, uzajamnost u braku ima jasne prednosti: „Kod parova koji odluke donose zajednički, žene se više nego četiri puta češće ubrajaju među 20 % najsretnijih brakova nego među 20 % najnesretnijih. Osim toga, imaju 67 % veću vjerojatnost da tijekom spolnog odnosa često dožive orgazam.“[25] Ti rezultati ankete potvrđuju da su najbolji brakovi (i oni s najboljim spolnim životom) oni u kojima se

problemi svjesno rješavaju zajednički i u kojima se kod neslaganja odvoji potrebno vrijeme i pažnja da bi se došlo do dogovora.

Razumijem da voditelj vodstvenog tima od, recimo, deset osoba povremeno mora djelovati kao onaj koji ima odlučujući glas. Ipak, trebamo se čuvati da dinamiku odlučivanja u poduzeću prenosimo na brak koji se sastoji od samo dvoje ljudi koji su povezani mnogo više na međuljudskoj nego na funkcionalnoj razini i koji su se obvezali na zajedništvo duša.

Osim toga: koliko često parovi uopće dođu u situaciju u kojoj se mora donijeti važna odluka, a da nemaju vremena postići suglasnost? Obično ima dovoljno vremena za odlučivanje. Ili par vjeruje onom partneru koji je u dotičnom području najviše uvjeren ili ima najviše stručnog znanja. Ako se par ipak ne može složiti, to pokazuje da su oboje uvjereni u svoje mišljenje. *Da muž upravo u tom trenutku, kad se mišljenja najviše razilaze, provede svoju volju, čini mi se najgorim rješenjem!* Zar nema mogućnosti da par o tom pitanju razgovara sve dok se ne postigne konsenzus? Dok se ne postigne jasnoća, bolje je nastaviti razgovor, a za to vrijeme i muž i žena trebaju u molitvi tražiti najbolje rješenje, tražiti savjet od drugih i truditi se da doista saslušaju jedno drugo.[26]

Moje me iskustvo dovodi do sljedećeg zaključka: ako svoj autoritet upotrijebim upravo onda kad moja žena ima mišljenje u koje je toliko uvjerena da mi proturječi, to je jednako sabotaži odnosa. Za razliku od Alana Frowa, koji se sjeća pet slučajeva u kojima ga je žena zamolila da baci adut, ja se mogu sjetiti samo jednog jedinog slučaja u kojem sam unatoč Julienoj nesigurnosti donio važnu odluku. Ali čak je i u tom konkretnom slučaju ona više vjerovala mojem uvjerenju nego što je samo prihvatila moj autoritet. Kad o tome razmislim, sjećam se mnogih drugih situacija u kojima sam pokušao donijeti konačnu odluku protivno njezinu mišljenju, samo da bih zatim od nje doživio odlučno protivljenje. Srećom, svaki sam je put poslušao i odgodili smo konačnu odluku. Gledajući unatrag, vjerujem da bih uništio njezino povjerenje da sam unatoč njezinim opravdanim prigovorima pokušao nametnuti svoj autoritet.

Time želim reći da su mi se javile ozbiljne sumnje u stajalište 2! Što sam stariji i što sam više parova pratio kao pastor i prijatelj, to mi je teže zanemariti te prigovore. Došao sam do zaključka: način na koji Julie i ja živimo svoj brak pred Bogom i kako učimo svoju djecu da se ponašaju prema svojim bračnim partnerima i da dopuste da se oni ponašaju prema njima toliko je središnje pitanje da je bolje suočiti se sa slabostima čak i stajališta „odlučujućeg glasa“ i biti otvoren za druga moguća tumačenja Ef 5. Kad sam to učinio, iznova sam otkrio radost u tome da teška mjesta poput Ef 5 ne čitam samo površno, nego da kopam dublje i ne pitam samo što tekst kaže, nego i zašto to kaže i kome je izvorno bio upućen.

Stajalište 3: muž kao sluga sebi jednake partnerice

Prije nego što sam se temeljito pozabavio tim trećim stajalištem, polazio sam od toga da je to sasvim jasno pokušaj da se zaobiđe jasan nauk Ef 5. Složio bih se s Frowom, koji pretpostavlja da iza toga stoji nastojanje da se biblijski tekst interpretativno „izokrene“. *Kad sam se napokon temeljito pozabavio tim stajalištem, iznenađeno sam ustanovio da je ono doista uvjerljivo* – ne slučaj egzegetske akrobatike, nego plod prijeko potrebnog, mukotrpnog i detaljnog rada bez kojega nema utemeljenog tumačenja. Teolog Philip Payne iznosi nekoliko zapažanja o Ef 5 zbog kojih je vrlo vjerojatno da Pavao kao temelj braka doista želi jednakost i uzajamnost, a ne – kako bi površno čitanje dalo naslutiti – vodstvo i podložnost.

Prvo, Pavao kršćanski brak smješta u kontekst uzajamne podložnosti. Prema Payneu, povezivanje riječi „podložiti se“ (u smislu „staviti se pod drugoga“) s uzajamnim izrazom „jedni drugima“ (grčki: ἀλλήλοις,

allelois) jedan je od društveno najrevolucionarnijih i jezično najkreativnijih Pavlovih nauka. Riječ „podložiti se“ (grčki: ὑποτάσσω, *hypotasso*) u Novom zavjetu najčešće znači pokoriti se autoritetu drugoga. Ali time što je povezuje s „jedni drugima“, Pavao *tu podložnost čini uzajamnom i tako njezino značenje pomiče od priznavanja autoriteta drugoga prema stavljanju sebe u njegovu službu.* To točno odgovara onome što je Pavao prije toga pisao kršćanima u Efezu: trebaju „podnositi jedni druge u ljubavi“ (4,2), biti „jedni prema drugima dobri i milosrdni“ i „opraštati jedni drugima“ (4,32). Razlog koji Pavao za to navodi jest da se jedni drugima podlažemo „u strahu Kristovu“ (5,21 ELB – Elberfelder, njemački prijevod Biblije). To upućuje natrag na početak poglavlja, gdje se prikazuje kako se Krist stavio u našu službu: „Krist [nas je] ljubio i predao samoga sebe za nas … kao prinos i žrtvu Bogu na ugodan miris“ (5,2).

Tvrdokorni komplementaristi, koji zastupaju stajalište 1, tome proturječe: i Wayne Grudem i Kevin De Young pokušavaju opovrgnuti uzajamno značenje – naime da se i muž treba podložiti svojoj ženi. Kažu da „jedni drugima“ može značiti i „neki drugima“. Grudem, na primjer, upućuje na uporabu toga izraza u rečenici „ljudi će ubijati jedni druge“ (Otk 6,4) i kaže da to znači da će „neki ljudi ubijati druge ljude“. No da je pisac Otkrivenja htio reći samo da neki ljudi ubijaju druge a da sami ne bivaju ubijeni, uopće ne bi upotrijebio izraz „jedni druge“. De Young upućuje na druge tekstove u kojima se upotrebljava izraz „jedni drugima“[27] i koji prema njegovu mišljenju ne uključuju uzajamnost. Ali pri pomnom razmatranju oni je zasigurno uključuju, kao i svaka druga uporaba izraza „jedni drugima“ u Poslanici Efežanima i u cijelom Novom zavjetu. Pokušaji Grudema i De Younga da podložnost „jedni drugima“ teče samo u jednom smjeru (od podređenoga prema osobi s autoritetom) ne uspijevaju. Čak su i vodeći komplementaristički teolozi poput Georgea Knighta i Toma Schreinera u toj točki drukčijeg mišljenja.[28]

Drugo: Pavao određuje kakvu vrstu podložnosti očekuje od žena. Kao što je već spomenuto, postoje dvije vrste podložnosti. S jedne strane postoji *poslušna podložnost*, podložnost podređenoga nekom autoritetu, na primjer građanina njegovoj vlasti.[29] Zatim postoji *podložnost koja služi*, na koju Pavao, kao što smo vidjeli, misli kad govori o uzajamnoj podložnosti.[30] Prva je jednostrana i može se zahtijevati. Druga može biti uzajamna i uvijek je dobrovoljna.

Kad Pavao kaže ženama da se podlože svojim muževima, na koju vrstu podložnosti misli? Naš odgovor na to pitanje ovisi o prijevodu. Otvorimo li bilo koju [njemačku] Bibliju, vidimo na kraju 21. retka točku, a zatim počinje posve novi odlomak. Neki prijevodi između 21. i 22. retka čak umeću naslov, kao na primjer *„Muž i žena u Božjem poretku života“* (SLT – Schlachter, njemački prijevod Biblije). Ali ta promjena odlomka odnosno umetnuti naslov prikrivaju nešto vrlo važno: *u grčkom tekstu između 21. i 22. retka nema točke.*

Zapravo – i to me oborilo s nogu – u najstarijim grčkim rukopisima koje imamo riječ „podložiti se“ u 22. retku uopće se ne pojavljuje. Razlog je to što 22. redak preuzima glagol iz 21. retka.[31] Grčki tekst doslovno glasi: „Podložite se jedni drugima u strahu Kristovu, žene [primijetite riječ koja nedostaje] vlastitim muževima …“. Drugim riječima: *kad Pavao ovdje kaže ženama da se podlože svojim muževima, on misli na posve istu vrstu podložnosti koju svi vjernici trebaju iskazivati jedni drugima.* On ovdje ne kaže da žene trebaju biti podložne svojim muževima na neki poseban način. Naprotiv, misli na drugu vrstu podložnosti [podložnost koja služi], u kojoj se supruge odlučuju ponizno služiti svojim muževima i činiti im dobro. Riječ „podložiti se“ upotrebljava posljednji put u istoj rečenici, kako bi zatim uputio na podložnost Crkve Kristu. S obzirom na uporabu riječi „podložiti se“ u 21. i 22. retku, to bismo trebali čitati ovako: „Kao što Crkva Kristu u svemu *ponizno služi i živi da mu ugodi*, tako i žene trebaju svojim muževima u svemu *ponizno služiti i živjeti da im ugode*“ (r. 24).[32]

Treće, „glava“ (grčki: κεφαλή, *kephalē*) u ovom slučaju najvjerojatnije ne znači *autoritet*, nego *izvor života*. U suvremenom njemačkom „glava“ (Haupt) metaforički stoji za autoritet – izvršni direktor je „glava“ poduzeća, zapovjedni časnik je „glava“ postrojbe. Kad osim toga zamislimo doslovnu glavu doslovnoga tijela, mi suvremeni ljudi polazimo od toga da je glava, koja sadrži mozak, nadzorno središte tijela. Preko živčanog sustava ona šalje zapovijedi tijelu.

Moramo se zapitati što je Pavao mislio kad je izabrao riječ *kephalē* i kako su je njegovi izvorni čitatelji vjerojatno razumjeli. Komplementaristički teolozi tvrde da Pavao uspoređuje Krista kao glavu s mužem i time misli na muževljev autoritet. Pritom se ipak previđa da Pavao, kad tu riječ upotrebljava kao metaforu, vjerojatno uopće nema na umu to značenje. Da, Pavao je razumio da Isus Krist ima autoritet nad Crkvom i nad stvorenjem, ali kad Isusa naziva *kephalē* nekoga tijela, obično ističe nešto što je doduše srodno autoritetu, ali ne znači posve isto. U Dodatku 3, „Što znači kephalē (glava)“, koji svakako trebate pročitati, objašnjavam da ta riječ u Pavlovo vrijeme, suprotno Grudemovoj tvrdnji, obično nije značila autoritet.

Kakvo značenje Pavao daje toj riječi u Ef 5? Najvažniji je pokazatelj to što je upotrebljava kao dio analogije s brakom – i to kao posve novu jezičnu tvorevinu: *muž je glava žene, koja je njegovo tijelo.* Grčka riječ za „glavu“ upotrebljava se samo dvaput u vezi s odnosom između muža i žene (ovdje i u 1 Kor 11,3). Jezikoslovci se ne slažu oko značenja te riječi u oba slučaja. U 6. poglavlju obrazlažem stajalište da ona u Prvoj poslanici Korinćanima znači *izvor života dostojan časti*. Samo se u Ef 5 ta riječ upotrebljava u vezi s metaforom glave *i tijela*. Daje li nam Pavao ikakve naznake o tome što misli izrazom „glava žene, koja je njegovo tijelo“?

Da, daje! Izvorna grčka rečenična struktura u 23. retku, koja se nažalost izgubila u većini prijevoda, glasi: „Muž je glava žene, … Krist glava Crkve, *on sam Spasitelj tijela.*“ Iz grčkoga postaje vidljivo što Pavao misli pod „glavom“. Ta tri usporedna izraza jasno pokazuju da Pavao riječ „glava“ upotrebljava kao sinonim za „spasitelj“. Da je Pavao htio naglasiti muževljev autoritet, mogao je za to upotrijebiti neku od mnogih grčkih riječi: *kyrios* (gospodar), *exousia* (autoritet) ili *proestōtes* (voditi). Umjesto toga odlučuje se za metaforu glave i tijela i uspoređuje je s Kristom, koji samoga sebe predaje kao Spasitelj (u ovom slučaju ne kao Gospodin) svojega tijela. Teološki gledano, Krist je i Spasitelj i Gospodin, ali *Pavao u ovu analogiju stavlja samo Kristovo značenje kao Spasitelja njegova tijela.* Ako sumnjamo u to da muževljeva uloga glave ovdje znači njegovu brigu i službu, misao o brizi i službi nalazimo ponovno u sljedećim recima, premda je donekle prikrivena time što Pavao uvodi još jednu metaforu, naime metaforu Kristove svadbe s njegovom zaručnicom, Crkvom:

Krist [je] samoga sebe predao za nju [svoju zaručnicu/svoje tijelo] da je [svoju zaručnicu/svoje tijelo] posveti, pošto ju je [svoju zaručnicu/svoje tijelo] očistio kupelji vode u riječi, da je [svoju zaručnicu/svoje tijelo] sebi predstavi kao Crkvu slavnu, tako da nema ni ljage ni bore ni čega sličnoga, nego da bude sveta i besprijekorna. Tako su i muževi dužni ljubiti svoje žene kao svoja tijela; tko ljubi svoju ženu, ljubi sebe samoga. Jer nitko nikada nije mrzio svoje vlastito tijelo, nego ga hrani i njeguje, kao i Gospodin Crkvu.

Vidite li? U cijelom tom odlomku *Pavao ne stavlja težište na autoritet, nego na službu i brigu.* Kad kaže da je muž glava žene, ne misli da muževi trebaju vršiti autoritet nad svojim ženama. Misli da *muževi trebaju služiti svojim ženama kao što svatko od nas služi vlastitom tijelu.*

Pošto je u recima 21–30 razložio tu trodijelnu metaforu (glava–tijelo; muž–žena; Krist–Crkva), Pavao dodaje još jednu razinu: jedinstvo Adama i Eve prije pada u grijeh. To doduše komplicira sliku koju je

naslikao, ali izražava divnu misao: „‚Zato će čovjek ostaviti svojega oca i svoju majku i prionuti uz svoju ženu, i dvoje će biti jedno tijelo.' Ova je tajna velika; a ja je tumačim na Krista i na Crkvu" (r. 31-32). Svojom analogijom da je muž glava, a njegova žena ostatak tijela, Pavao baca pogled unatrag na prvi brak, brak između Adama i Eve, kad su prvi put uživali metaforičko jedinstvo „jednoga tijela". Kao što smo već vidjeli u 4. poglavlju, u tom sjedinjenju nije bila riječ o autoritetu i podložnosti, nego o radosnoj prisnosti i partnerstvu. *Metaforom glave i tijela Pavao u Ef 5 dakle ne naglašava zapovjedni lanac, nego vez ljubavi.*

Želim dodati još jedan, posljednji uvid koji proizlazi iz čitanja Ef 5 prema kojem Bog poziva muža da služi svojoj ženi (a ne da je vodi): *u ovom odlomku nema ni jedne jedine upute mužu da vodi svoju ženu* – ni ovdje *ni igdje drugdje u cijelom Svetom pismu!* Slobodno još jednom pročitajte tu rečenicu. To iz temelja mijenja tumačenje.

Sve nas to dovodi do važnog zaključka da u Ef 5 možda *uopće* nije riječ o autoritetu muža nad njegovom ženom koja mu se podlaže. Naprotiv, Pavao zornim metaforama naglašava da se muž i žena trebaju s ljubavlju sjediniti te služiti jedno drugome i činiti jedno drugome dobro.

Znači li to da Pavao poziva muževe i žene da se jedno prema drugome ponašaju na posve isti način?

I da i ne. Da, jer su oboje pozvani da se „podlažu jedno drugome". I premda se ovdje samo muževima kaže da trebaju „ljubiti" svoje žene, oboje ipak trebaju ljubiti jedno drugo – na drugom mjestu Pavao izričito poziva žene da „ljube svoje muževe".[33] Ali i ne, jer Pavao možda ima na umu obrasce koje je opažao u tolikim brakovima u crkvama grčko-rimskoga svijeta. Valja, na primjer, primijetiti da se muž opisuje kao *kephalē* ili izvor života, a ne da ga se poziva da to bude. Pavao vjerojatno upućuje na činjenicu da su žene u antici uglavnom bile mlađe i manje obrazovane. Bile su zaokupljene odgojem djece i stoga potpuno ovisne o gospodarskoj i materijalnoj skrbi svojih muževa. Nazvati ovisnu ženu *kephalē* ne bi imalo smisla.

Tomu treba dodati: ako su muževi u Pavlovo vrijeme bili otprilike onakvi kakvi su mnogi muževi koje danas poznajem, onda su (u prosjeku) bili manje spremni od svojih žena žrtvovati svoj život za bračnog partnera.[34] Zbog toga Pavao smatra dovoljnim reći ženama da se podlože svojim muževima, to jest da im ponizno služe i čine im dobro. Zatim se daje na to da uzdrma sebičnost muškaraca tako što njima kaže triput više i potiče ih da poput Krista podnose žrtve. To za mene zasigurno vrijedi: u mojem braku ne treba Julie, nego ja trebam najviše poticaja Pisma i neprestanog djelovanja Duha Svetoga da bih svojoj bračnoj partnerici požrtvovno i ponizno služio i činio joj dobro. Pretpostavljam da je moj prijatelj Andrew Bartlett u pravu sa svojim zaključkom: „Pavao poziva muža da prednjači u predanju samoga sebe. To se doduše ne razlikuje bitno od kršćanske obveze žene da nesebično ljubi svojega muža, ali pojačava muževljevu odgovornost da ljubi."[35]

U 33. retku Pavao izričito poziva muževe da „ljube" svoje žene (a ne da ih vode), a žene posebno potiče da „poštuju" svoje muževe (a ne da im se podlažu). Zašto poziva žene da poštuju svoje muževe, a muževe da ljube svoje žene? Premda je i tada, kao i danas, većina žena također željela poštovanje, a većina muževa ljubav, Pavao je vjerojatno znao nešto o različitoj psihi mnogih muškaraca i žena svojega vremena.

Dok opisujem stajalište 3, naime muža kao slugu sebi jednake partnerice, osjećam snagu toga stajališta. Iskreno rečeno, nadam se da je to ispravno tumačenje, jer ga smatram vrlo nadahnjujućim i izazovnim. Za razliku od Grudemova stajališta, prema kojem je muž svakodnevni donositelj odluka (koje smatram lošim), i stajališta Kellerovih, prema kojem muž u rijetkim situacijama ima odlučujući glas (koje sma-

tram boljim, ali još uvijek problematičnim, a usto i nedosljednim), ovo stajalište smatram dobrim i iznimno primjenjivim.

Ali što ako je Pavao u ovom odlomku doista htio dati naslutiti da su žene u Efezu u svojim muževima trebale priznavati neku vrstu autoriteta, makar to i uravnotežio pozivom muževima na požrtvovnu ljubav? Uostalom, barem usporedba braka s božanskim brakom, u kojem nedvojbeno postoji razlika u rangu između Boga/Isusa i nas, navodi na pomisao o hijerarhiji u bračnom odnosu. Odlučan da ispravno razumijem taj odlomak, nastavio sam razmišljati o njemu. Pitao sam se jesam li na tu zadaću primijenio sva važna načela tumačenja Biblije – i tada sam ustanovio da nisam.

Stajalište 4: muž kao otkupljeni *paterfamilias*

Kao što je već spomenuto, jedna od najčešćih pogrešaka koje činimo u nastojanju da razumijemo i primijenimo Sveto pismo jest to što umišljamo da su njegovi različiti dijelovi bili izravno upućeni nama. Ali nisu: *možda su napisani za nas, ali nisu bili upućeni nama.* Tek kad razumijemo situaciju izvornih čitatelja i znamo kako su oni razumjeli te riječi, mi koji živimo u posve drukčijoj situaciji ili kulturi možemo početi izvoditi značenje teksta za sebe. U mnogim, ako ne i u većini tekstova naša je današnja situacija usporediva sa situacijom prvih čitatelja, što tu zadaću olakšava. Ali što ako se njihova situacija jako razlikuje od naše?

Današnjeg kršćanina od biblijske publike dijeli „rijeka“ razlika (npr. u jeziku, kulturi, životnim okolnostima). Ta nas rijeka sprječava da izravno prijeđemo od značenja u njihovu kontekstu na značenje u našem vlastitom kontekstu. Zasigurno smo dio iste velike priče, ali naše se mjesto u toj priči često razlikuje od mjesta naših duhovnih predaka. Katkad je rijeka široka i potreban je dug most da bi se prešla. Katkad je to uzak potočić koji lako prelazimo. Moramo znati koliko je rijeka široka prije nego što pokušamo preko nje sagraditi most kako bismo načela sadržana u tekstu učinili primjenjivima za sebe.[36]

Kad sam taj ključ tumačenja primijenio na proučavanje 5. poglavlja Poslanice Efežanima, uvidio sam svoju pogrešku i pogrešku gotovo svih čije sam priloge o tom tekstu čitao: polazimo od toga da je Ef 5 uzak potočić koji lako možemo prijeći, a zapravo je riječ o širokoj rijeci za čiji je prijelaz potreban dug most.

Želim to objasniti. Polazimo od toga da su bračni parovi u crkvi u Efezu bili manje-više slični suvremenim bračnim parovima. Zamišljamo da Pavao „vidi“ nas i naše današnje brakove i zato nama piše tu poslanicu. Ali on se zapravo odnosi na brakove u grčko-rimskom svijetu prvoga stoljeća, koji se znatno razlikuju od naših. U tom svijetu kućanstva nisu činili dvoje zaposlenih roditelja, dvoje djece, pas i mačka. Kućanstvo se obično sastojalo od muškarca, *paterfamiliasa*, koji je vladao nad svojom ženom, svojom djecom, a katkad i svojim robovima. Prema Aristotelovu nauku, kućanstva su bila hijerarhijski ustrojena – to je u toj kulturi bio najbolji način vođenja kućanstva. (Samo ako nije bilo odraslog muškarca, žena je postajala vladaricom kućanstva.) Namjerno kažem „vladaricom“: Aristotel je rekao: „Vladavina nad kućanstvom jest monarhija“[37] – muž i otac bio je kralj.

Kad sam u prethodnom odlomku spomenuo djecu i robove, možda vam je, kao i meni, nešto postalo jasno. Odnos muža i žene u Ef 5,22-33 prvi je od triju parova odnosa kojima se Pavao obraća. Sljedeća dva slijede odmah nakon toga: roditelji–djeca (6,1-4) i gospodari–robovi (6,5-9). Ono što sam prije previdio bilo je to da *Pavao evanđelje primjenjuje na ta višeslojna antička kućanstva*, koja su se sastojala od hijerarhije muževa, žena, djece i robova. Muževi su imali prava, povlastice i slobode koje su njihovim ženama bile uskraćene.[38] Imali su moć i osiguravali najveći dio prihoda. U većini slučajeva žene bez mu-

škarca koji je djelovao u njihovo ime nisu mogle ni posjedovati imovinu, ni voditi posao, ni obavljati pravne ili financijske transakcije.

U sredozemnom društvu prosječna dob za sklapanje braka kod muškaraca bila je trideset godina, a kod žena osamnaest ili manje. Kad se muškarac ženio, obično je već bio iskusan čovjek koji je znao kako se živi u društvu. Bio je osoba sposobna za djelovanje u društvenom i gospodarskom smislu. Žena je, naprotiv, još bila djevojčica kojoj nije bilo dopušteno ni otići do kućnih vrata kad bi netko pokucao. Tipična je žena tijekom svojih plodnih godina rađala dijete otprilike svake dvije godine ili svakih trideset mjeseci. Uvijek je bila „bosa i trudna“ i kod kuće. Čim bi prethodno dijete bilo odbijeno od prsa, ponovno bi zatrudnjela.[39]

Većina žena nije dobivala nikakvo obrazovanje osim za kućne poslove. Cijeloga su života bile potpuno ovisne i stajale su *pod vlašću* nekog muškarca – svojega oca ili možda svojega skrbnika, a poslije svojega muža. Podložnost je bila norma za djecu, robove i žene. U tom kontekstu i u toj kulturi *paterfamilias* je trebao vršiti vlast, a ne ikome ponizno služiti, osobito ne svojim vlastitim podređenima, koji su, naprotiv, trebali služiti *paterfamiliasu*. Tako je to vidio i Aristotel: „Muškarac je po naravi prikladniji za zapovijedanje nego žena … Ta je nejednakost trajna … Hrabrost muškarca očituje se u zapovijedanju, a hrabrost žene u poslušnosti.“[40]

Valja primijetiti sljedeće: Pavao ne stvara kućni ustroj u kojem najstariji muškarac vlada nad svima ostalima, kao što ne predviđa ni ustroj vlasti u kojem je cezar vladar Rimskoga Carstva. On se samo obraća tim prilikama i *nastoji djelovati unutar postojećih društvenih struktura, pronalazeći načine da ih poboljša, a da ih odmah ne želi srušiti.* Kao i svaki dobar misionar koji danas ulazi u novu kulturu, Pavao se prilagođavao gdje je mogao, iako to nije nužno smatrao idealnim.

Evanđelje susreće antičko kućanstvo

Kako biste vi na Pavlovu mjestu savjetovali ta hijerarhijski ustrojena kućanstva u svojoj crkvi? Pogledajmo tri strategije koje Pavao primjenjuje kad savjetuje efeška kućanstva u njihovu ondašnjem kontekstu.

Prvo: Pavao sve odnose unutar kućanstva stavlja u znak evanđelja. Upućuje žene i muževe da se jedno prema drugome odnose „u strahu Kristovu“ i svaku uputu ugrađuje u izričaje koji se odnose na Krista: „kao Gospodinu“, „kao što je i Krist“, „Krist“, „kao i Krist“ i „a ja to tumačim na Krista“. Isti pristup slijedi kako bi roditelje i djecu te gospodare i robove potaknuo da iznova promisle svoje međusobne odnose. Gotovo svaka druga riječ je „Krist“ ili „Gospodin“. Pavao vješto pokušava pomoći svima – ženama i muževima, djeci i roditeljima te robovima i gospodarima – da svoj način odnosa prema drugima vide kao izraz svojega odnosa s Kristom.

Drugo: Pavao izričito osuđuje sebično i vlastoljubivo ponašanje *paterfamiliasa*. U antičkim zakonicima koji su određivali uloge unutar kućanstva *paterfamiliasima* se govorilo da trebaju vladati, a svima ostalima da se trebaju podlagati. Težište tih zakona obično je bilo na podređenima, koji su morali obuzdati svoje ponašanje. Ali Pavlov poboljšani „zakonik“ čini nešto nečuveno: u svakom od tih odnosa najveću pozornost posvećuje muževima/roditeljima/gospodarima (u sva tri slučaja riječ je o istom muškarcu!), kako bi oni promijenili *svoje* ponašanje. Polazeći od toga da *paterfamilias* zbog kulturnih okolnosti ionako vlada, poziva ga da sada položi svoj život za svoju ženu, da ne srdi svoju djecu i da ne prijeti svojim robovima. To je u ono vrijeme zasigurno bio posve prijelomni poziv. U kulturi u kojoj su muževi imali vlast nad životom i smrću svojih žena, Pavao poziva muževe da se odreknu svoje moći i da, ako treba, čak i umru kako bi njihovim ženama bilo dobro.

Treće: Pavao se služi evanđeljem kako bi ublažio i iznova uredio podložnost žene, djece i robova *paterfamiliasu*. Ne pozivajući ih na pobunu, daje naslutiti kakvu vrstu podložnosti evanđelje može proizvesti *u njihovoj situaciji*. Za ženu to, kao što smo vidjeli, znači da se autoritetu svojega muža ne treba podlagati nevoljko, nego mu treba ponizno služiti i ugađati, kao što i Kristu želi ponizno služiti i ugađati.

Pavlov je nauk činio čuda.

Time što je oštro ukorio *paterfamiliasa*, a zatim se s ljubavlju obratio najslabijima u patrijarhalnom društvu – ženama, djeci i robovima –, Pavao je pridonio tomu da je rana Crkva u velikom broju privlačila nemoćne. Poganski kritičar Celzo rugao se Crkvi u drugom stoljeću riječima: „Kršćanstvo je religija za žene, djecu i robove.“[41]

Pavlov pristup odnosima unutar kućanstva bio je za ondašnju kulturu nešto posve novo. *On ne ukida staru hijerarhiju, ali je ne želi ni održati kao božanski ideal.* Naprotiv, potkopava je tako da ne samo da cijeli njezin ustroj ugrađuje u evanđelje, nego da se ona u njemu napokon i rastvori, kao što se to dogodilo i u naše vrijeme.

Ipak, tada u antici nijedan poganin koji bi posjetio kršćansko kućanstvo ne bi pomislio da Pavao želi potkopati rimsko pravo ili uvesti jednostavne egalitarne ustroje kućanstva. Ono što bi mu na otkupljenom *paterfamiliasu* upalo u oči bio bi, prvo, neobičan način na koji se s ljubavlju brinuo za osobe koje je vodio i žrtvovao se za njih, i drugo, radost njegove žene, njegove djece i njegovih robova.

Za razliku od stajališta 3, koje polazi od toga da Pavao poučava neograničeni egalitarizam, ovo stajalište polazi od toga da Pavao, kad muža naziva glavom žene, priznaje kulturne norme prema kojima muž ima autoritet nad ženom. Kad, osim toga, odnos između muža i žene uspoređuje s odnosom između Krista i Crkve, to itekako može značiti da aludira na to da je jedan „odgovoran“ za drugu. Ali *čak i ako polazi od toga da paterfamilias snosi odgovornost, on to nipošto ne propisuje kao neku vrstu „uloge“ ili položaja koji bi muž u svim vremenima i u svim kulturama trebao zauzimati prema svojoj ženi.* Naprotiv: daleko od toga da kulturnu moć muškarca nad ženom prikaže kao ideal, on je nastoji evanđeljem ublažiti.

Opovrgavanje argumenta Johna Pipera

Neki komplementaristi iznose protuargument: ako polazimo od toga da Pavao priznaje muževljev autoritet i povezuje ga s Kristovim odnosom prema Crkvi, onda on itekako proglašava odnos vodstva i podložnosti između muža i žene idealom i time ga ovjekovječuje. Piper kaže (i o tome je napisao knjigu) da otkupljeni, a ujedno hijerarhijski kršćanski brak svijetu predočuje evanđelje. On piše: „Muževljevo vodstvo puno ljubavi nad njegovom pokornom, ovisnom ženom slika je Krista i Crkve. Ako muž izgubi svoju vodeću ulogu, to više nije tako.“[42]

Njegova je argumentacija pogrešna u trostrukom pogledu. Prvo: Pavao kaže nešto slično o ropstvu u kućanstvu kad robovima kaže da trebaju slušati svoje gospodare kao što slušaju Krista, koji je njihov Gospodin. Prema Piperovoj argumentaciji, Bog bi bio stvorio odnos gospodara i roba kako bi svijetu pokazao „ljepotu“ naše podložnosti Isusu, našem Gospodinu. Ne! U oba slučaja Pavao primjenjuje evanđelje na stvarnu, ali ne nužno idealnu situaciju.

Drugo: ne hijerarhija u braku, nego otkupljenje takvoga braka predočuje evanđelje. Ono što Pavao u ovom odlomku naglašava nije hijerarhija, nego služba muža njegovoj ženi, koja mu se priklanja u uzajamnoj podložnosti i s kojom njeguje prisan odnos. To se zasigurno može bolje izraziti u braku utemeljenom na uzajamnosti nego u hijerarhijskom braku. Kao što je izloženo kod stajališta 3, Pavao precizira

svoju uporabu riječi *kephalē* time što Isusa ističe kao Spasitelja i Uzdržavatelja Crkve, a ne kao njezina Gospodina.

Treće: nijedan hijerarhijski brak nikada ne može biti dovoljno hijerarhijski ako polazimo od toga da Bog svijetu brakovima želi zorno prikazati Isusovu vlast nad njegovom Crkvom. Isus je Gospodin svoje Crkve, ali muž zasigurno nije gospodar svoje žene.

Unatoč slabostima Piperove argumentacije, *slažem se s njim da kršćanski brak treba odražavati nešto od evanđelja.* Kršćanski brak može jednako dobro kao i svaka kršćanska zajednica pokazati svijetu da smo Isusovi učenici time što jedni druge požrtvovno ljubimo, kao što je on ljubio nas. Brakovi utemeljeni na uzajamnosti mogu to jednako dobro kao, ako ne i bolje od hijerarhijski ustrojenih brakova. Kršćanski brak može dobro odražavati još nešto: trajnu i prisnu povezanost koju imamo s Kristom. Analogija glave i tijela kojom se Pavao služi i koju naziva „jednim tijelom“ upućuje na dubok savezni odnos pun ljubavi i na živu, organsku povezanost. Dok je predodžba o tome da se vođa odvoji od svojih podređenih manje neobična, predodžba o tome da se glava odvoji od svojega tijela duboko je zastrašujuća.

Gdje griješimo u tumačenju Ef 5

U svojoj knjizi od 800 stranica Grudem žestoko zagovara podložnost žene u braku, a da nijednom ne spominje golemu razliku između brakova u prvom stoljeću i današnjih brakova.[43] Isto vrijedi i za Kellerove: u svojem podrobnom proučavanju Ef 5 ne posvećuju nikakvu pozornost tom aspektu niti se osvrću na ondašnju situaciju braka. Ni jednom jedinom. To je pogreška: postupaju sa širokom rijekom kao s uskim potočićem.

Pavlu nije stalo do toga da antički ustroj kućanstva učini besmrtnim. Naprotiv, on primjenjuje evanđelje na jedinstvenu kulturnu situaciju koja se jako razlikuje od naše. Pavao se nije obraćao mojem svijetu, u kojem je većina odraslih žena jednako obrazovana kao muškarci, upravlja svojom plodnošću, financijski je neovisna i u kojem ne postoji društvena potreba da muškarac stoji nad njima. Sve to omogućuje drukčiju vrstu braka.

Sljedeće je pitanje: sada kad smo svjesni da između njihove i naše situacije leži vrlo široka rijeka, kako možemo preko nje sagraditi „most“ da bismo načela sadržana u tekstu učinili primjenjivima za sebe? Ili, drukčije rečeno: što bi Pavao rekao današnjim brakovima u našem društvu, koji više nisu strogo hijerarhijski, nego egalitarni? Predlažem sljedeće:

Rekao bi nam da u svojem braku trebamo staviti Krista u središte. Naš način na koji jedno drugo „vidimo“, ophodimo se jedno s drugim, surađujemo i poštujemo jedno drugo trebao bi biti obilježen našim prvenstvenim odnosom s Kristom. Trebali bismo se podlagati jedno drugome, odložiti svoju neovisnost i sebičnost i težiti prisnom odnosu „jednoga tijela“ kakav je bio življen prije pada u grijeh u vrtu u Edenu. Ako polazimo od toga da su muškarci u prosjeku neovisniji i stoga usmjereniji na sebe od žena, koje su u prosjeku više usmjerene na odnose i stoga više okrenute drugima od muškaraca, onda bi muževi poput mene svakako trebali posebno razmišljati o Kristovoj požrtvovnoj ljubavi prema Crkvi, koja dovodi do blistavog procvata njegove zaručnice.

Sada kad sam postao svjestan jasne razlike između ondašnjeg i današnjeg konteksta, jednostavno ne mogu zamisliti da bi Pavao prosječnom suvremenom bračnom paru, u kojem su muž i žena bliže jedno drugome po dobi, oboje jednako dobro obrazovani, možda oboje rade i zauzeti su u odgoju svoje djece, rekao: „Bravo što ste ušli u partnerstvo. Samo tako nastavite! Ali želim inzistirati na tome da muž pre-

uzme vodeću ulogu, a žena mu bude podložna.“ Kako bi to mogao kad poučava da je ideal braka pri stvaranju jedinstvo jednoga tijela, pravo partnerstvo u punom smislu riječi, kao u izvornom braku Adama i Eve?

To nije samo moje mišljenje. To je široko rasprostranjeno stajalište, štoviše, stajalište većine kršćana: u svojem apostolskom pismu *Mulieris Dignitatem*, obvezujućem za sve katolike, papa Ivan Pavao II. kaže da muževljev autoritet nad ženom odražava nešto što je „staro“; pismo govori o načinu razmišljanja koji je „duboko ukorijenjen u običajima i vjerskoj tradiciji onoga vremena“. „Novo“ je pak i „novost evanđelja“ to što „podložnost nije jednostrana, nego uzajamna“.[44] Ako jedna od dogmatski najnepopustljivijih denominacija može tako ispraviti svoj nauk, mi ostali trebali bismo to uzeti na znanje.

Naravno, u svijetu još postoje kulture u kojima glavnu riječ imaju muškarci. Za njih se Pavlov nauk čini kao skrojen po mjeri. U patrijarhalnim društvima muževi u pravilu imaju daleko više društvene, intelektualne, političke i financijske moći od žena. E sad, muž bi tu moć trebao nesebično upotrebljavati za dobro svoje žene, kao što Krist svoju nadmoćnu moć upotrebljava za dobro Crkve. No ako to dovoljno dugo čine tisuće muževa u patrijarhalnim kulturama, žene i supruge izgradit će vlastitu društvenu i intelektualnu moć i bit će bolje opremljene da svojim muževima budu ravnopravne partnerice. Upravo me onamo dovelo moje istraživanje. Primjena stajališta 4 – otkupljeni *paterfamilias* – na kulture u kojima su brakovi strogo hijerarhijski ustrojeni na kraju će dovesti do toga da se te kulture promijene i počnu promicati brak prema stajalištu 3, kao što se već dogodilo u zemljama koje je kršćanstvo dugo oblikovalo.

Da smo svoje proučavanje biblijskih tekstova o braku, kakvi se nalaze u Starom i Novom zavjetu, proširili, Božja sklonost braku utemeljenom na uzajamnosti bila bi očita od samoga početka.

Žene koje usmjeravaju svoje muževe

Imamo li na umu da su svi brakovi spomenuti u Starom zavjetu sklopljeni u patrijarhalnom okruženju, možemo pretpostaviti da je kulturna pretpostavka glasila: žene su podložne svojim muževima. Zato je vrijedno pažnje to što – osim Božjeg predskazanja da će „Adam vladati nad Evom“ – *ni u Mojsijevim zakonima ni u riječima proroka nema zapovijedi koja žene poziva da se podlože svojim muževima.*

Pogledamo li male snimke trenutka koje imamo o dinamici moći među bračnim parovima u Starom zavjetu, uvijek iznova ustanovljujemo da žene usmjeravaju svoje muževe. Na mnogim raskrižjima svojega života molio sam Boga za mudrost i upravljao uho prema nebu kako bih čuo što će mi reći. Često sam ga čuo da mi govori ono što je nekoć rekao Abrahamu: „U svemu što ti [tvoja žena] kaže, poslušaj njezin glas!“[45] Kakav sjajan savjet! Znam o čemu govorim: *žene vrlo često prve čuju Boga.*

Nije li se upravo to dogodilo Samsonovoj majci? U kulturi u kojoj je bilo neprikladno da muškarac izravno oslovi ženu, anđeo poprima lik muškarca i nerotkinji najavljuje da će dobiti dijete pomazano Duhom. Poslije žena doziva svojega muža: „Tada žena brzo otrča i javi to svojemu mužu te mu reče: Evo, ukazao mi se onaj čovjek koji je onoga dana došao k meni!“ Pažljivo primijetite sljedeće riječi: „[On] ustade i pođe za svojom ženom.“ Možda ne baš sretan što stranac krši patrijarhalne norme, on pita: „Jesi li ti onaj čovjek koji je govorio s mojom ženom?“[46] Ta priča osim toga upućuje na još značajnije rođenje. Više od tisuću godina poslije anđeo najprije dolazi Mariji da joj navijesti istu poruku.[47] Tek poslije obavještava njezina muža.[48] U oba slučaja žena prva od Boga doznaje što će se dogoditi, dok muža tek poslije upućuju u novosti – naime dovode ga na razinu znanja njegove žene. Kad bi postojalo nešto poput „poretka stvaranja“ (a ne postoji), čini se da ga se Bog ne drži.

Zatim tu je i žena iz Šunema, koja preuzima inicijativu i prima k sebi proroka Elizeja. Ona kaže svojemu mužu: „Gle, znam da je to sveti Božji čovjek koji stalno svraća k nama. Sagradimo mu malu zidanu sobu na krovu i stavimo u nju krevet, stol, stolac i svjetiljku, da se ondje može smjestiti kad dođe k nama!“[49] Još jednom muž odmah posluša svoju ženu i instinktivno se pouzdaje u njezinu duhovnu prosudbu u toj stvari.

Ovdje je potrebna kratka napomena: unatoč raširenom tumačenju izreke „muž je *kephalē* žene“ u smislu „muž treba biti duhovna glava obitelji“, moram vas nažalost obavijestiti da ta predodžba nema biblijskog temelja. Možda biste trebali baciti svoje bilješke u kojima piše da bi muškarac (a ne žena) trebao predvoditi molitvu, pozivati na obiteljsku pobožnost ili odlučivati u koju će crkvu par ili obitelj ići. Ne želeći umanjiti presudnu inicijativu muža ili oca za duhovnu dobrobit njegove obitelji, ipak je bolje kad *oboje*, i muž i žena, čine sve što je u njihovoj moći – kao tim i kao pojedinci – da traže Boga, izaberu crkvu i ondje postanu članovi te teže duhovnom procvatu ostalih članova obitelji. Kao odgovor na nauk da bi muž trebao biti pastor ostatku obitelji preporučujem da muž i žena zajedno čine pastoralni vodstveni tim obitelji.

Još jedna žena koja se, premda živi u kulturi koju oblikuju muškarci, naizgled protivi patrijarhalnim normama jest Abigajila. Njezin vrlo bogati muž Nabal „grub je i zao u svojim postupcima“.[50] Kad David i njegova četa, u bijegu i gladni, zamole Nabala nešto za jelo, on im se bezosjećajno naruga i odbije njihovu molbu. David, duboko uvrijeđen i bijesan, smišlja kako ubiti Nabala i sve muškarce na njegovu imanju – priznajmo, ne baš osobito kršćanska reakcija.

Abigajila sprječava krvoproliće tako što ne posluša svojega muža i ne prenese mu vijest o Davidovim ubilačkim namjerama. Natovari hranu na svojega magarca, odjaše do Davida i vješto izađe u susret njegovu povrijeđenom egu govoreći: „Gospodaru moj, ne obaziri se, molim te, na toga Belijalova čovjeka, Nabala; jer kakvo mu je ime, takav je i on: ‚Bezumnik‘ mu je ime i bezumlje je s njim.“[51] Čak i dok naglašava kakav je strašan čovjek njezin muž, ona se obraća Davidovoj boljoj strani i moli ga za milost. David zatim odlučuje odložiti oružje.

Kad se Abigajila vrati kući i ispriča Nabalu da je poništila njegovu naredbu i da mu je David poštedio život, srce mu zataji i on umre deset dana poslije. Kad David pošalje nekoliko ljudi da je dovedu kao njegovu treću ženu, ona se pokloni i kaže: „Evo, ovdje je tvoja sluškinja, da služi i pere noge slugama mojega gospodara!“

Luda je to priča, ali primijetite da ništa u njoj ne upućuje na to da Bog odobrava što ona i Nabala i Davida naziva svojim „gospodarom“. Premda obojica muškaraca bez oklijevanja prihvaćaju taj naslov, jasno je da je ovdje riječ o ženi koja je naučila *preživjeti* u patrijarhatu tako što se prilagođava. Ponekad to čak znači oduprijeti se „muškom autoritetu“ – nešto što se u ovom odlomku pohvalno ističe. Ako išta, ovdje nalazimo primjer žene koja bi u nekoj drugoj, pravednijoj kulturi vjerojatno bila uspješna predvodnica. Davida se ne dojmi samo njezina ljepota, nego i njezine strateške sposobnosti i osvajajuća diplomacija kojima odmah sprječava nepotrebno krvoproliće.

Zaključak: *priče Staroga zavjeta ne podupiru predodžbu da je muževljev autoritet nad ženom norma koju Bog želi.*

Mutualistički brak u 1 Kor 7

Salomonova Pjesma nad pjesmama najdulji je odlomak Svetoga pisma koji se bavi unutarnjom dinamikom zajedništva dvoje ljudi punog ljubavi, romantike i spolnosti. U njoj nema apsolutno nikakvog znaka

odnosa autoriteta i podložnosti između muškarca i žene. U romantici i u seksu oboje preuzimaju inicijativu, oboje popuštaju, oboje daju i oboje primaju. Ta pjesnička knjiga ne podsjeća samo na nagi užitak koji su Adam i Eva kao jednaki imali jedno u drugome prije pada u grijeh; ona ima i paralelu u Novom zavjetu.

1 Kor 7 daleko je najdulji odlomak u Pavlovim poslanicama koji se bavi brakom. Ipak, u svojim smjernicama o spolnosti, služenju i rastavi u kršćanskom braku Pavao ne daje ni najmanji nagovještaj da bi kršćanski brak mogao biti išta drugo osim partnerstva jednakih, utemeljenog na uzajamnosti i ljubavi. Zapravo, to je jedino poglavlje u Bibliji koje se izričito bavi pitanjem autoriteta u braku. A taj autoritet, usput rečeno, pripada i ženi i mužu.

Želio bih izdvojiti nekoliko citata[52] koji naglašavaju uzajamnu ljubav i uzajamni autoritet koje je Bog predvidio za naše brakove:

[S]vaki muškarac [neka] ima svoju vlastitu ženu i svaka žena svojega vlastitog muža. (r. 2).

Muž neka ženi daje naklonost koju joj duguje, a isto tako i žena mužu. (r. 3).

Žena ne raspolaže sama svojim tijelom, nego muž; isto tako ni muž ne raspolaže sam svojim tijelom, nego žena. (r. 4).

Ne uskraćujte se jedno drugome, osim po dogovoru na neko vrijeme (r. 5).

Žena se ne smije odvojiti od svojega muža. … I muž se ne smije rastati od svoje žene (r. 10-11).

Ako koji brat ima ženu nevjernicu, a ona pristaje stanovati s njim, neka je ne otpušta; i žena koja ima muža nevjernika, a on pristaje stanovati s njom, neka ga ne ostavlja (r. 12-13).

[N]evjerni je muž posvećen po ženi, i nevjerna je žena posvećena po mužu (r. 14).

Ako se pak nevjernik hoće rastati, neka se rastane! Brat ili sestra u takvim slučajevima nisu vezani (r. 15).

Jer što znaš, ženo, možeš li spasiti muža? Ili što znaš, mužu, možeš li spasiti ženu? (r. 16).

Ako se pak [muškarac] i oženiš, ne griješiš; i ako se djevica uda, ne griješi (r. 28).

Neoženjeni se brine za Gospodnje stvari … Neudana se brine za Gospodnje stvari (r. 32, 34b).

[O]ženjeni se pak brine za stvari svijeta … a udana se brine za stvari svijeta (r. 33-34a).

Što u 1 Kor 7 doznajemo o Božjem planu za brak? „Pavlovi odgovori … sigurno su čitateljima prvoga stoljeća djelovali izvanredno“, kaže Richard Hays. „Bračni partneri nisu ni u hijerarhijskom odnosu jedan prema drugome, ni autonomne jedinice od kojih svaka radi što joj se sviđa. Naprotiv, brak je odnos uzajamne podložnosti u kojemu svaki partner pripada drugome.“[53]

Kad sam prvi put savjetovao ljude kako izabrati bračnog druga, preporučivao sam da odluku prepuste *Bogu*. A onda, kad sam jednoga dana čitao 1 Kor 7, postalo mi je jasno da sam upravo pročitao jedini jasan nauk o toj temi u Novom zavjetu: „[Ona je] slobodna udati se za koga hoće; samo u Gospodinu!“ (r. 39). Pouka? Mi moramo birati, i to promišljeno. E pa, kad sam sada ponovno čitao 1 Kor 7, doživio sam sličan aha-doživljaj: jedini redak u cijelom Novom zavjetu koji govori o tome kako parovi trebaju donositi važne odluke – primjerice kada imati spolne odnose ili zajedno tražiti Boga – glasi: „Ne uskraćujte se jedno drugome, osim *po dogovoru*“ (r. 5). Pouka? *Kad par pazi na to da odlučuje zajedno, kao ravnopravni partneri, muž ne mora izdavati zapovijedi ni odlučivati odlučujućim glasom.*

Zaključak: 1 Kor 7 jedino je poglavlje koje izričito govori o muževljevu autoritetu nad ženom – *ali govori i o ženinu autoritetu nad mužem.* U brakovima ono promiče jednakost spolova te uzajamnu podložnost i suglasnost kao temelj odluka.

S obzirom na jedinstvo Svetoga pisma, koje je autorizirao Duh Sveti, 1 Kor 7 može i treba određivati naše tumačenje Ef 5. Stoga je čudno što većina uglednih autora komplementarista 1 Kor 7 ili tek kratko spominje, pri čemu zanemaruju njegovu stvarnu proturječnost njihovu tumačenju[54], ili – što je češće – tekst jednostavno ignoriraju.[55]

Koje stajalište onda vrijedi?

Na kraju ovoga poglavlja o tumačenju Ef 5 želio bih se pozabaviti pitanjem koje bi od četiriju stajališta trebalo imati prednost u našim brakovima i crkvama.

Zalažem se za to da odbacimo stajalište 1 (muž kao donositelj odluka) i nazovemo ga onim što jest: represivnom teologijom.

Stajalište 2 (muž s odlučujućim glasom) mnogo je godina služilo Julie i meni u našem braku kao usputna postaja, i na tome sam zahvalan. No analiza problema koji su s njim povezani, egzegetska nadmoć stajališta 3 i 4 te šire čitanje Biblije o temi braka znače da bismo vjerojatno i to stajalište trebali napustiti.

Za koje ćemo se, dakle, od dvaju preostalih stajališta odlučiti?

Možda se uopće ne moramo odlučiti.

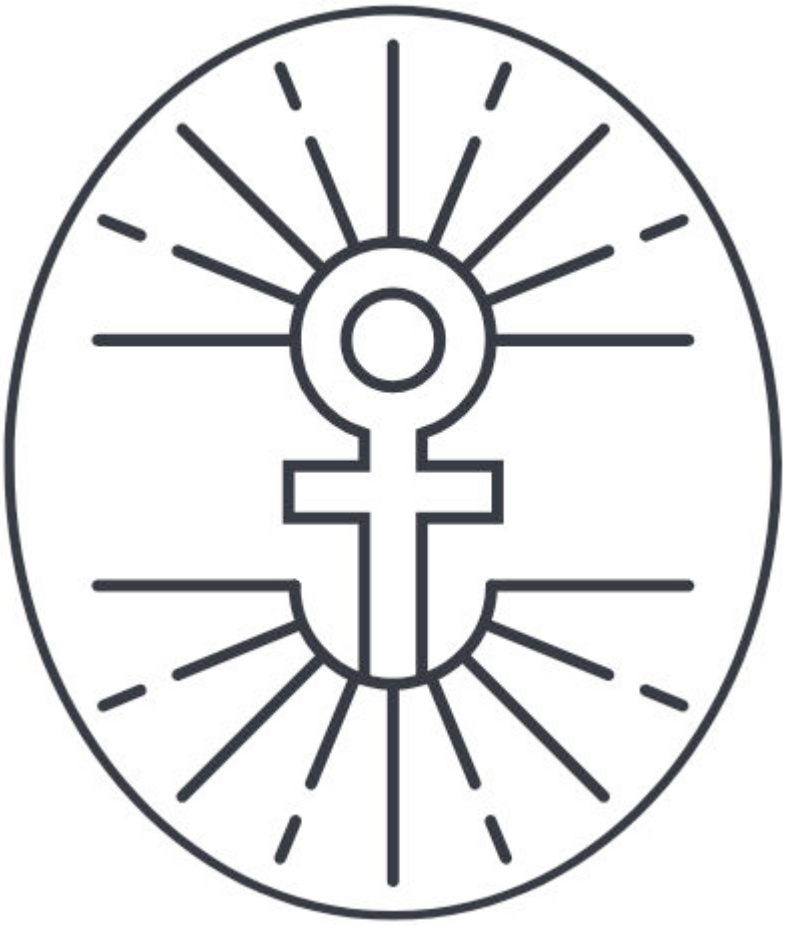
Stajalište 3 (muž kao sluga sebi jednake partnerice) zagovara brak utemeljen na uzajamnosti, dok stajalište 4 (muž kao otkupljeni *paterfamilias*) nema ništa protiv takvog braka, nego nudi smjernice za brakove i crkve u kulturama koje su i dalje snažno patrijarhalne.

Drugim riječima: stajalište 4 možda nam najbolje pomaže da odlomak *razumijemo* onako kako su ga vjerojatno razumjeli izvorni čitatelji. Ali stajalište 3, osobito za one među nama koji žive u egalitarnijim kulturama, ispravan je način da Ef 5 *primijenimo*.

Božji mudri savjet bračnom paru glasi, dakle, da trebaju prepoznati svoju povezanost „jednoga tijela“ kakva se izražava u ljubavnom odnosu u Edenskom vrtu. Osim toga, to bi jedinstvo trebali jačati potpunim uzajamnim predanjem i spremnošću na služenje te – kad donose odluke – obostranim promišljanjem i pristankom. Na tom nas putu mogu nadahnuti dvije usporedbe: Kristova požrtvovna ljubav prema njegovoj Crkvi i briga svakoga pojedinca za vlastito tijelo.

Kako postupiti s preostalim sumnjama u Božju namjeru da spolovi budu istinski jednaki? U nastavku se obrađuje možda najvažniji razlog da napustimo patrijarhalni način razmišljanja u braku (kao i u crkvi i u društvu).

9

Bog koji se prilagođava

„Hoćemo li [mi muževi] pokušati zadržati autoritet nad svojim ženama koji nam je nekoć dodijelila kultura što nas okružuje, ali koji danas uglavnom više nemamo? Ili ćemo se rado odreći moći i prava na nju, odnositi se prema svojim ženama kao prema sebi jednakima i zauzvrat požeti prisniji bračni odnos?“

Peter Davids[56]

Gatesova zaklada nedavno je financirala opsežno međunarodno istraživanje koje je pokazalo da su žene u medijima znatno podzastupljene. „Primjerice, žene su citirane u samo 29 % internetskih vijesti analiziranih 2019. u Ujedinjenom Kraljevstvu. U Indiji je taj udio bio čak samo 14 %.“[57] Unatoč svim divnim napretcima postignutima u poboljšanju položaja žene u društvu, još smo uvijek mnogo manje skloni „vidjeti“ i „čuti“ žene nego muškarce.

Koliko su tek društvene prilike u ranijim tisućljećima, kad patrijarhat nitko nije dovodio u pitanje, priječile ženama da se uspnu do javnih službi? Arheolog Ian Morris objašnjava zašto ima tako malo tragova o tome da su žene u antičkoj Ateni uopće postojale: „Žene i robovi ostaju nevidljivi“, i to zbog „sveprisutne muške građanske kulture“ u kojoj muškarci „nisu samo ugnjetavali žene, nego su i nadzirali prostore u kojima su žene živjele“, zbog čega su one u tadašnjoj kulturi bile praktično nevidljive, baš kao i u današnjim arheološkim nalazima.[58]

U širem grčko-rimskom svijetu, u koji se širila mlada Crkva, ženama nije bilo mnogo bolje. Osim nekoliko rijetkih iznimaka,[59] časne žene nisu težile javnim službama vodstva. Svoju su čast nalazile u kućanskim poslovima i odgoju djece. U grčkim kazališnim komadima najčešći ženski likovi bile su robinje i

prostitutke, jer su ti komadi pripovijedali „priče iz života“. Od uglednih gradskih žena i mladih neudanih djevojaka očekivalo se da ostaju kod kuće i da se ne pojavljuju u javnosti. Stoga ne čudi što je bilo malo žena koje su imale „vodeću ulogu“. Napokon, osoba mora steći određeno obrazovanje i izaći u javnost da bi imala neku ulogu u javnom životu i dokazala da posjeduje sposobnosti vodstva. Budući da su žene živjele skriveno, malo je žena s Bogom danim darom poučavanja i vodstva ikada dobilo priliku da se ti darovi prepoznaju, razviju i upotrijebe u javnosti.[60]

Zašto se žene muških vođa u Novom zavjetu tako rijetko spominju? Današnjeg naglaska na jednakosti, partnerstvu i zajedničkom statusu kršćanskih bračnih parova u ranim danima kršćanske Crkve gotovo nije bilo, jer su – čak i u crkvi – poslovi u kućanstvu i odgoj djece bili dodijeljeni ženama.

Isto tako možemo pitati zašto u Bibliji ima tako malo ženskih likova u usporedbi s muškima. Neki kritičari koji niječu božansko nadahnuće Biblije danas tvrde da to dokazuje kako je ta knjiga tek proizvod patrijarhalne kulture. Neki komplementaristi kažu da je to Božji način da istakne jedinstvene, izvanredne uloge koje u Božjem kraljevstvu trebaju imati samo muškarci. No bolji način da razumijemo i božanski autoritet Biblije i mnoge povijesne situacije kojima se ona bavi jest reći da je Bog svoju objavu prilagodio ljudima u određenim situacijama, a da time te situacije nije automatski idealizirao. Previdimo li to presudno načelo tumačenja, iz zapažanja da su žene u biblijsko vrijeme na različite načine bile potčinjene muškarcima nepromišljeno zaključujemo da bi se žene, kao dio Božjeg sveopćeg plana, trebale podlagati muškarcima na svim mjestima i u svim vremenima.

Božje prilagođavanje, ispravno shvaćeno

Na kraju povijesti Bog će napokon vladati idealnim društvom. No od pada u grijeh odlučio je djelovati otkupiteljski unutar razorenoga društva, umjesto da mu jednostavno sudi, kao nekoć potopom. Zasad se Božje otkupljenje izlijeva tako da „živa voda Duha Svetoga teče preko [postojećeg] društvenog krajolika i, poput vijugave rijeke, prilagođava se obrisima na koje nailazi. Pritom, međutim, poput nezaustavljive vodene struje, preoblikuje krajolik i na kraju ispravlja krive putove.“[61]

Ono malo biblijskih odlomaka u kojima se čini da novozavjetni pisci odobravaju patrijarhat tadašnje kulture zapravo su primjeri Božjeg prilagođavanja. On radi s onim što ima, a apostoli slijede njegov primjer – siju sjeme Božjeg kraljevstva u tlo koje je još puno kamenja i korova. Sada živimo u preklapanju vjekova. Božje je kraljevstvo ovdje, usred palog svijeta prožetog palim društvenim sustavima. Jednoga će dana kraljevstvo te sustave posve istisnuti, ali zasad pušta korijenje u njima i iz njih izvodi nešto novo.

Komplementarist John MacArthur tvrdi da je to što su Sveto pismo pisali samo muškarci dokaz da je Bog samo muškarce odredio da poučavaju Božju riječ. Pritom očito zanemaruje one teologe koji smatraju uvjerljivim da je Poslanicu Hebrejima napisala Priska (s Akvilom uz sebe). Ponajprije, međutim, previđa da u antici *gotovo nijedna žena nije bila naučena pisati* – činjenica da su knjige Biblije pisali samo muškarci (ili barem pretežno muškarci, ako je Priska uzela pero u ruke) dokaz je da Bog radi s onim što je na raspolaganju, iako obećava da će jednoga dana stvoriti *Shalom* u kojemu će svi muškarci *i žene* znati čitati i pisati.

Još o podložnosti žena

Društveni položaj žena u antici bio je daleko lošiji nego danas (premda i mi još imamo dug put pred sobom): muškarci su imali prednost pred ženama, imali su moć i javne službe; pazilo se na ono što su mu-

škarci govorili i činili, a žene su bile ograničene na sićušno kućno područje, zbog čega su bile jednako nevidljive kao robovi i djeca.

Svaka žena koja se opirala morala je to platiti. U Est 1, primjerice, kralj Kserkso priređuje gozbu za elitu kraljevstva; u isto vrijeme njegova žena Vašti poziva svoje prijateljice na žensku svečanost. Usred slavlja Kserkso, „zagrijan vinom“, zapovijeda svojoj prekrasnoj ženi da napusti svoju zabavu kako bi „narodu i plemićima pokazala svoju ljepotu, jer je bila lijepa za vidjeti“. Kad Vašti odbije doći, bijesni kralj, kojega je neposlušnost njegove žene javno osramotila, traži savjet od svojih mudraca. Oni odluče svrgnuti Vašti s položaja kraljice i zabraniti joj da ikada više vidi svojega muža. Razlog: žele isključiti svaku mogućnost da druge žene u zemlji slijede njezin primjer i ne pokore se zapovijedi svojih muževa. Cilj je da „sve žene poštuju svoje muževe, od najmanje do najveće“.

Ta priča pokazuje da se gotovo u svakoj drevnoj kulturi, u ovom slučaju u Perziji, a ne u Izraelu, pretpostavljalo da muškarci vode u javnim službama, a da žene trebaju biti podložne svojim muževima. Tako samo Sveto pismo pokazuje *da je patrijarhat proizvod pada u grijeh, a ne posebna tvorevina Izraelova Boga.*

Apostoli su se nalazili u sličnom svijetu kojim su vladali muškarci kad su propovijedali evanđelje i osnivali crkve po cijelom Rimskom Carstvu. Ef 5 već smo proučili, ali i izvan toga odlomka savjet apostola kršćanskim ženama u crkvi prvoga stoljeća jednoglasan je. Pavao piše Kološanima: „Žene, podložite se svojim muževima …“[62] i Titu: „Uči … mlađe žene … da se podlažu svojim muževima.“[63] Petar kaže isto: „Žene, podložite se svojim muževima …“[64] Svakomu tko Bibliju priznaje kao autoritet to se na prvi pogled čini posve jednoznačnim. *Mogli bismo pretpostaviti da se Božji ideal za sve brakove sastoji u tome da se žena podlaže mužu, ali u nastavku ovoga poglavlja opovrgnut ću taj zaključak pokazujući da ta pogrešna pretpostavka počiva na površnom i pogrešnom čitanju tih tekstova.*

Kako razumjeti Pavlove riječi u Poslanici Kološanima: „Žene, podložite se svojim muževima, kako dolikuje u Kristu. Muževi, ljubite svoje žene i ne budite grubi prema njima.“? Tvrdim da na temelju svojega tumačenja tih redaka ne dolazimo ni do kakvog drugog zaključka nego u Ef 5. Istraživači se slažu da su Poslanica Kološanima i Poslanica Efežanima napisane u isto vrijeme. To se vidi i po svojevrsnoj metodi „izreži i zalijepi“ kod važnih izričaja koji se pojavljuju u objema poslanicama. Prethodni su reci u oba odlomka gotovo istovjetni. Upotrebljavaju sljedeće pojmove istim redoslijedom: „jedni drugima“, „psalmi“, „hvalospjevi“, „duhovne pjesme“, „u svojem srcu“, „uvijek zahvaljujte Bogu Ocu“, „u imenu“, „Gospodina“, „Isusa“, „Krista“. Razlika je u tome što je odlomak iz Poslanice Kološanima, dug samo dva retka, skraćena inačica odlomka iz Poslanice Efežanima, koji obuhvaća trinaest redaka. Ef 5 proširuje sažete izričaje Poslanice Kološanima i tako rasvjetljuje njihov smisao.

A što je s druga dva odlomka, Tit 2,3-5 i 1 Pt 3,1? Postoje dobri razlozi za sumnju da Pavao i Petar u tim tekstovima svim ženama u cijeloj ljudskoj povijesti nameću opću zapovijed da se podlažu svojim muževima.[65] Riječ je o pastoralnom savjetu ljudima Sredozemlja u prvom stoljeću, koji su se držali Aristotelovih pravila kućanstva, i kao takav on *nije motiviran poretkom stvaranja, nego razumljivom brigom za očuvanje dobrog ugleda*. Objasnit ću to.

Pravila kućanstva

Prijeti nam opasnost da retke „Žene, podložite se“ upotrebljavamo kao dokazne tekstove ako ih istrgnemo iz konteksta. Pogledajmo književni kontekst, veće odlomke u kojima nalazimo te i druge slične retke:

	Žene – muževi / Žene – muškarci	*Djeca – roditelji*	*Robovi – gospodari*
Efežanima	5,21-33	6,1-4	6,5-9
Kološanima	3,18-19	3,20-21	3,22-4,1
1 Petrova	3,1-7	Ne spominje se	2,18-25
Titu	2,1-8	Ne spominje se	2,9-10
1 Timoteju	5,1-16	Ne spominje se	6,1-3

Što zapažamo kad analiziramo književni kontekst? Prije svega: svaki put kad se spominje podložnost žene, to je dio takozvanoga „kućnog zakonika“ kojim se uređuju odnosi unutar kućanstva koje čine muževi, žene, djeca i robovi. U skladu s ranijim Aristotelovim naukom, prema rimskom pravu kućanstva su trebala biti uređena pod vlašću starijega muškarca. Ako nije bilo odraslog muškarca, tu je ulogu preuzimala najstarija žena. Antički kućni zakonik slijedio je hijerarhiju utvrđenu silaznim redoslijedom: glava kućanstva, zatim žena, zatim djeca i robovi. Drugim riječima: Pavao i Petar ne objavljuju mudrost neovisnu o kontekstu koja bi trebala vrijediti za sve bračne parove do kraja kršćanske povijesti. Oni se obraćaju posve određenom kontekstu – provedbi evanđelja u prosječnom antičkom kućanstvu, uređenom prema propisima rimskoga društva.

Drugo, ni u jednom od tih tekstova mužu se ne zapovijeda da vodi. Ženu se samo poziva da se podloži. Apostoli su polazili od toga da se muško vodstvo već prakticira. Svojim su zapovijedima htjeli ublažiti muževljevo vodstvo i uzdignuti niži položaj žene. Petar i Pavao uče žene da podložnost prihvate kao nešto dobrovoljno, što evanđelje osnažuje, umjesto da muževljevo vodstvo samo podnose.

Treće: u svim tim odlomcima – a to je za argumentaciju ovoga poglavlja od najveće važnosti – *zahtijevana podložnost žene njezinu mužu stavlja se usporedno sa zahtijevanom podložnošću robova njihovu gospodaru.* Na dva se mjesta ta usporedba primjenjuje i na poslušnost djece roditeljima, ali usporedba s odnosom gospodara i roba uspostavlja se svaki put.

Uskoro ću se još jednom vratiti usporedbi ropstva i patrijarhata, ali najprije bih želio upozoriti da Pavao i Petar ni ropstvo ni podložnost žene u braku ne prikazuju kao ideal – naprotiv, kao što bi trebali činiti svi dobri duhovni vođe, pomažu crkvama s kojima rade *da izvuku najbolje iz situacija koje su ponekad sve samo ne idealne*. Bog čini nešto slično u Post 16, kad robinja Hagara bježi od svoje gospodarice Sare, koja ju je zlostavljala. Pošto je Hagaru spasio i ohrabrio, Bog kaže: „Vrati se svojoj gospodarici i ponizi se pod njezinu ruku!“[66] Tko bi od nas iz toga zaključio da je Božja uputa njoj izraz njegove najviše i najbolje namjene za nju? Ne, njegov joj očinski savjet pomaže da izvuče najbolje iz situacije koja je sve samo ne idealna. Očito je za nju i njezino dijete bolje pokoriti se Sari nego pobjeći u divljinu.

I danas je ponekad bolje izvući najbolje iz neidealne situacije u kojoj se nalazimo. Moj je otac, primjerice, tek što se oženio, bio unovačen na dvije godine vojnog roka u južnoafričkoj vojsci. S novorođenim djetetom i mladom ženom kod kuće znao je da je to sve samo ne idealno, ali nije imao izbora. Mogao je samo izvući najbolje iz loše situacije. Alternativa je bio zatvor. Ponekad pastor savjetuje svojoj crkvi da sudjeluje na demokratskim izborima, iako demokracije nema u Bibliji pa stoga nije nužno Božji vječni ideal za ljudsko društvo. Propovijed protiv toga izazvala bi nepotrebne protureakcije. Isto vrijedi za Aristotelov kućni red u prvom stoljeću.[67]

Briga za dobar ugled

Osim što im pomažu izvući najbolje iz neidealne situacije – zašto Petar i Pavao savjetuju ženama i robovima da se dobrovoljno podlože svojim muževima odnosno gospodarima, kojima se pak nalaže da se prema svojim ženama odnosno robovima ponašaju ljubazno i s poštovanjem? U većini tekstova nalazimo uvjerljiv odgovor: Pavlu i Petru stalo je do toga da mlade crkve sačuvaju vjerodostojnost i evangelizacijsku privlačnost u očima svijeta koji ih promatra i u kojemu je poslušnost žena i robova prema *paterfamiliasu* jednostavno rimski zakon.

Evo dokaza za to u tekstovima:

- Neposredno prije nego što se obrati robovima i ženama, Petar savjetuje podložnost caru i dodaje: „Jer Božja je volja da *svojim dobrim djelima ušutkate neuke govore bezumnih ljudi.*“[68]
- Ženama Petar kaže: „Budite podložne svojim muževima, da, ako i neki od njih ne vjeruju riječi, budu bez riječi pridobiveni ponašanjem svojih žena.“[69]
- Ženama na Kreti Pavao kaže: „Budite podložne svojim muževima, da se ne huli na Božju riječ.“[70]
- Robovima na Kreti Pavao kaže: „Budite podložni svojim gospodarima, da u svemu iskazujete čast nauku Boga, našega Spasitelja.“[71]
- Robovima u Efezu Pavao kaže: „Svi koji su pod jarmom ropstva neka svoje gospodare smatraju dostojnima svakoga poštovanja, da ime Božje i naš nauk ne dođu na zao glas.“[72]
- Glede svih svojih uputa koje preko Timoteja prenosi crkvi u Efezu Pavao piše: „Daj ljudima te upute, da budu besprijekorni. … Ne dajte neprijatelju povoda za klevetu.“[73]

Što se tu događa? Ponajprije Prva Petrova poslanica, ali i Poslanica Titu i Prva poslanica Timoteju pisma su malim, često progonjenim crkvama koje se bore s patnjom. Sotonina je strategija skrenuti negativnu pozornost na te crkve. Poslanica Efežanima „interni“ je dokument, upućen isključivo kršćanima, bez obzira na one izvana (zato se ne spominju problemi s ugledom). U tim trima poslanicama, naprotiv, motivacija je obraditi problem specifičan za situaciju, naime kako crkva djeluje na one izvana. Cynthia Westfall o tome kaže:

Bila je to kultura usmjerena na čast, u kojoj su uloge spolova bile vrlo važne. Kad bi se žena ponašala kao „gospodar“ svojega muža tako što bi njime vladala, to se smatralo razornim izazovom cijeloj hijerarhiji Rimskoga Carstva i sustavu patronata. Kršenja takvih konvencija shvaćala su se ozbiljno i mogla su uništiti ugled crkava. Ponašanje žena pružalo je dobrodošlu priliku za polemičke napade na ranu Crkvu i druge vjerske skupine.[74]

U svijetu u kojemu su robovi i žene po zakonu bili dužni podlagati se *paterfamiliasu*, te su žene i robovi bili pozvani da odu dalje od uobičajene mjere i svoj život dobrovoljno podlože svojim muževima odnosno gospodarima. Srećom, apostoli su *paterfamiliasu*, ako je bio kršćanin, dali odgovarajuće upute kako se treba iskreno brinuti za članove svojega kućanstva.

Ukratko: kad su Petar i Pavao govorili ženama da se trebaju podlagati svojim muževima, time nisu propisivali hijerarhiju spolova u svim brakovima kao neku vrstu kršćanskog ideala. Naprotiv, prilagođavali su se neidealnoj situaciji. Petar se u prvom retku svoje poslanice ne obraća vjernicima koji žive u nekom budućem, savršenom društvu, nego „strancima raspršenima po svim pokrajinama“ – mi smo pridošlice koji daju sve od sebe da se prilagode, iako svoje pravo građanstvo živimo u Božjem kraljevstvu. Uzmemo li u obzir drevne norme kućanstva, te odlomke treba shvatiti tako da se crkvu potiče da nadiđe kulturne norme, a da se protiv njih otvoreno ne buni. Petar i Pavao morali su djelovati unutar ne-

savršenih poredaka, jer su rimski službenici tražili svaki izgovor da kršćane dadu zatvoriti. Svaki bi izazov tim malim crkvama donio istrage i progon. Vrijedno je pažnje da je nakon pisanja Prve Petrove poslanice, Poslanice Titu i Prve poslanice Timoteju prošlo samo još nekoliko godina dok njihovi pisci, Petar i Pavao, nisu bili pogubljeni zbog remećenja rimskoga poretka.

„Robovi, podložite se … Isto tako, žene, podložite se“

Titu se nalaže da poučava žene da se podlažu svojim muževima (2,3-5), a malo poslije kaže mu se i da se robovi trebaju podlagati svojim gospodarima (2,9).

Petar obrće Pavlov redoslijed: najprije govori o odnosima između robova i gospodara, zatim o odnosima između žena i muževa. U 1 Pt 2,18 robove se poziva da se sa svim poštovanjem podlažu svojim gospodarima – i to ne samo dobrima i blagima, nego i nepravednima; zatim u 3,1 čitamo da se žene na isti način trebaju podlagati svojim muževima. Petar izborom riječi pojačava povezanost tih uputa: „Robovi … podložite se … Žene, na isti način, podložite se …!“

Dođimo sada do središnjeg argumenta ovoga poglavlja: *uputu da se žene trebaju podlagati komplementaristi tumače kao bezvremenu i sveopće valjanu. Usporednu uputu da se robovi trebaju podlagati mi suvremeni ljudi, koji smo ropstvo ostavili za sobom, naprotiv shvaćamo kao uvjetovanu situacijom.*

Budući da se povijest ponavlja kad nitko iz nje ne uči, taj ću uvid malo podrobnije objasniti.

Kršćanski otpor ukidanju ropstva

Kršćanski abolicionisti, potaknuti sviješću o Božjoj pravednosti, najprije su 1833. u Ujedinjenom Kraljevstvu ukinuli ropstvo kao instituciju, a zatim se oslobađanje robova s vremenom proširilo i na druge zemlje. Ljudi poput Williama Wilberforcea, Johna Wesleyja, Johna Newtona, Charlesa Finneyja, sestara Grimké, Harriet Stowe, Olaudaha Equiana i Fredericka Douglassa na kraju su instituciji ropstva priredili trijumfalan i trajan kraj. Svi današnji kršćani rado pripovijedaju o tim junacima društvene promjene.

Manje je poznato – a možda to namjerno zaboravljamo jer je za današnje kršćane sramota – da su u SAD-u najveći protivnici ukidanja ropstva bili kršćani na jugu zemlje. Štoviše, danas najveća denominacija u SAD-u, Južni baptisti, odvojila se 1845. od Sjevernih baptista upravo zbog toga pitanja.

Sve do 18. stoljeća većina je kršćana vjerovala da je ropstvo biblijsko; time su mislili da ga je *Bog odobrio*. Teolozi vjerni Bibliji u Americi, poput Roberta Dabneyja i J. H. Thornwella, razvili su uvjerljive biblijske argumente za zadržavanje ropstva. Charles Hodge, najveći reformirani teolog svojega vremena, napisao je raspravu naslovljenu *The Bible Argument on Slavery* [Biblijski argument o ropstvu], u kojoj je argumentirao ovako:[75]

- *Bog je ustanovio ropstvo.* Osudivši Noina sina Hama da bude rob,[76] sam je Bog ustanovio ropstvo.
- *Bog je odobrio ropstvo.* Čak su i Abraham, David i Job imali robove.
- *Mojsijev zakon podupirao je ropstvo.* Primjerice, u četvrtoj i desetoj od deset zapovijedi pretpostavlja se da Božji narod posjeduje robove. Osim toga, Mojsijev zakon dopuštao je da se siromašni Židovi i ratni zarobljenici učine robovima.[77]
- *Isus nikada nije govorio protiv ropstva.* Ono što nije osudio, sigurno je odobravao.
- *Apostoli su zapovijedali robovima da se podlažu svojim gospodarima.* Uređivali su ropstvo, a da ga nisu osudili.
- *Apostoli su se služili ropstvom kako bi pozitivan vid evanđelja* zorno prikazali – mi „Kristovi robovi“ trebamo savršeno slušati Gospodina kojemu pripadamo.

Nekolicina teologa pokušala je promijeniti mišljenje te većine teologa, ali nije uspjela. Primjerice, u četverodnevnoj raspravi 1845. godine abolicionist Jonathan Blanchard istražio je „opća načela Biblije“ i „cijeli raspon Svetoga pisma“. Za njega je bilo očito da su „načela Biblije pravda i pravednost“. Zastupao je stajalište da se biblijskim citatima može dokazati gotovo sve i da se tako može doći do zaključaka koji proturječe višim istinama Svetoga pisma.

Nažalost, kršćani Juga koji su vjerovali Bibliji bili su toliko uvjereni da Bog odobrava ropstvo da su bili spremni u građanskom ratu, koji je stajao više od pola milijuna ljudskih života, posegnuti za oružjem kako bi obranili svoje pravo na zadržavanje ropstva! Građanski rat doduše nije značio kraj rasizma na američkom Jugu, ali je kršćane koji su nekoć posjedovali robove toliko ponizio da su na kraju morali priznati da je ropstvo bilo pogrešno. Nezaustavljiva kulturna promjena – pokretana osjećajem za pravdu – navela ih je da se ponovno okrenu Svetom pismu, gdje su polako, ali sigurno uvidjeli zabludu svojega djelovanja. Danas praktično svi teolozi vjeruju da Biblija, ispravno shvaćena, unatoč brojnim nekadašnjim „biblijskim“ argumentima ne podupire ropstvo i da je ta praksa grješna.

Ropstvo i patrijarhat u usporedbi

Istražimo sada paralele između ropstva i patrijarhata – pretpostavke, uobičajene otkad postoji civilizacija, da muškarci trebaju voditi. Pogledajmo kako se lako može razviti sličan niz argumenata kad se Sveto pismo tumači onako kako ga tumače komplementaristi:[78]

- *Bog je ustanovio muški autoritet.* U Edenskom vrtu, prije pada u grijeh, Bog je Adama postavio za Evinu glavu.
- *Bog je odobravao muški autoritet.* Patrijarsi, a ne matrijarhinje, vodili su Božji narod. Kraljevi, a ne kraljice, prevladavaju u povijesti Izraela.
- *Mojsijev zakon podupirao je muški autoritet.* Deseta zapovijed kaže da ne smijemo željeti ženu, magarca ni drugu imovinu svojega bližnjega. A svećenici moraju biti muškarci, ne žene.
- *Isus nikada nije govorio protiv muževljeva autoriteta.* Ono što nije osudio, sigurno je odobravao.
- *Apostoli su zapovijedali ženama da se podlažu svojim muževima.* Uređivali su patrijarhat, a da ga nisu osudili.
- *Apostoli su se služili muževljevim autoritetom kako bi prikazali pozitivan vid evanđelja*, u kojemu je muž trebao predstavljati Krista, Gospodina, a žena se svojemu mužu trebala podlagati kao samome Kristu.

Vidite li upadljive i otrežnjujuće paralele između pokušaja da se ropstvo i patrijarhat utemelje na Bibliji? Čak i najveća crkva na svijetu danas priznaje paralelu između tekstova „Žene, podložite se“ i „Robovi, podložite se“: papa Ivan Pavao II. 1988. jasno je i izričito zastupao stajalište da upotreba Pavlovih riječi u Ef 6 za opravdavanje ropstva nije ništa drukčija od upotrebe Ef 5 za opravdavanje podložnosti žene u braku.[79]

Jabuke i kruške?

Kako teolozi komplementaristi reagiraju na tu sličnost? George Knight kaže da su tekstovi „Žene, podložite se“ i „Robovi, podložite se“ vrlo različiti – „jabuke i kruške“. Zašto? Citirat ću članak[80] jednoga od vodećih teologa komplementarista, Sama Stormsa, koji navodi šest razloga zbog kojih, po njegovu mišljenju, možemo osuđivati ropstvo i istodobno zagovarati podložnost žena. Citirat ću ga točku po točku, njegove riječi staviti u kurziv i navodnike, a zatim odgovoriti na svaki pojedini argument:

Prvo: *„Pismo je poznato po tome da uređuje nepoželjne odnose a da ih ne odobrava kao trajne ideale (vidi Mt 19,8*; *1 Kor 6,1-8). Pavao svojim uputama o odnosu robova i gospodara ne kaže da je ropstvo dobra ustanova.“*

Storms, dakle, itekako razumije da je Bog spreman prilagoditi se društvenim strukturama. Dobro! No upravo je to argument koji se mora iznijeti za kulturno propisanu podložnost žene *paterfamiliasu* u grčko-rimskom svijetu – Biblija je uređuje a da je ne odobrava.

Drugo: *„Ustanova ropstva nije utemeljena u stvaranju, nego je iskrivljenje koje proizlazi iz pada u grijeh. Brak i muška prednost, naprotiv, dio su prvotnog stvorenog poretka koji je postojao prije pada.“*

Ovdje Storms pogrešno razumije Post 2 i 3 i uzdiže na razinu ideala nešto što je prema Post 3,16 izravna posljedica pada u grijeh, a ne stvaranja.

Treće: *„Na nekoliko se mjesta sije sjeme za ukidanje ropstva. Vidi Flm 16, Ef 6,9. Ništa u Novom zavjetu, međutim, ne upućuje na to da je isto bilo predviđeno za odnos muža i žene.“*

To nije istina. Gal 3,28, 1 Kor 7 i ispravno tumačenje Ef 5, osobito njegov nauk o uzajamnoj podložnosti, itekako su „sjeme za razgradnju“ muške prevlasti u braku.

Četvrto: *„Ako se argument ropstva upotrebljava da bi se podložnost žene mužu proglasila nevaljanom, ne bi li to onda i podložnost djeteta roditeljima proglasilo nevaljanom? Primijetite kako Pavao u Ef 5-6 obrađuje odnose između muža i žene, roditelja i djece te robova i gospodara.“*

Storms upotrebljava pogrešnu riječ: djeca trebaju „slušati“, a žene i robovi trebaju se „podlagati“. To žene i robove povezuje na jedinstven način. Čini se i da Storms pretpostavlja kako bi roditelji i djeca u toj kulturi retke o roditeljima i djeci čitali jednako kao mi danas na Zapadu. No tko bi od nas inzistirao na tome da naša djeca slušaju svoje roditelje sve do duboko u odraslu dob? Čitatelj prvoga stoljeća razumio bi Ef 6 tako da Pavao čak i odrasloj djeci zapovijeda da slušaju svoje roditelje, a ne samo da ih poštuju.[81]

Ali čak i da je odnos roditelja i djece tada bio isti kao danas (a nije bio), *hijerarhija spolova u braku vrlo se razlikuje od generacijske hijerarhije u odnosu roditelja i djece.* Činjenica da naša mala djeca malo znaju o životu i životnoj mudrosti stavlja ih u položaj u kojemu su ovisnost i poslušnost za njih najbolje, pa se zato poštuju čak i u egalitarnim kulturama. Isto ne vrijedi za brak dvoje obrazovanih odraslih ljudi. Cilj je roditeljstva povesti našu djecu dalje od ovisnosti i poslušnosti, kako bi na kraju mogla biti glave vlastitih obitelji i tako postati nama jednaka (kao što Pavao naznačuje u Ef 5,31). Stoga bi bilo pogrešno pokušati da vodstvo roditelja nad djetetom vrijedi za cijeli njegov život. Zašto bismo onda bili tako sigurni da je ispravno činiti to sa svojim bračnim drugom?

Peto: *„U Pavlovim uputama robovima ne spominje se nikakva trajna moralna zapovijed odnosno apsolutno moralno načelo glede ropstva.“*

Ovdje Storms ponavlja prvu točku. Ali pogledajte riječi u 1 Pt 2-3: „Robovi, podložite se svojim gospodarima … Isto tako, žene, podložite se svojim muževima.“ Na temelju čega je Storms siguran da prvo nije trajna moralna zapovijed, a drugo jest? Njegovo je stajalište nedosljedno.

Šesto: *„Pavao izričito predviđa i zagovara mogućnost da rob stekne slobodu (1 Kor 7,21). Glede žena i njihove podložnosti muževima ne kaže ništa slično.“*

To je zato što je brak, za razliku od ropstva, prema Božjem planu zajedništvo jednoga tijela.[82] Oslobođenje od ropstva bilo je poželjno jer predstavlja otkupljenje Bogom ustanovljene ustanove rada. Slično

tome, oslobođenje od patrijarhata otkupljenje je Bogom ustanovljene ustanove braka. Pavlov je cilj pri pisanju Ef 5 da u onoj kulturi postigne što ravnopravniji brak, a da pritom ne pošalje poruku revolucije protiv Aristotelovih pravila.

Sve to znači da su, suprotno tvrdnjama Georgea Knighta i Sama Stormsa, ropstvo i patrijarhat jedno drugome *vrlo* slični – nikako kao jabuke i kruške, nego *truli plodovi istoga palog stabla*. Ropstvo je u načelu vrlo slično ideji muževljeva vodstva nad ženom. Bilo dobrohotne bilo okrutne u svojem obliku, obje su prakse plod palog svijeta. Nema smisla s jedne strane osuđivati čak i „dobrohotno" ropstvo – kao što to danas čine svi kršćani – a istodobno biti bedem „dobrohotnog" patrijarhata.

Ako je jedan od dugoročnih učinaka evanđelja na društvo uklanjanje ropstva, onda ono istim udarcem pogađa i patrijarhat. Zato Clarice Martin u značajnom članku o tumačenju Biblije među Afroamerikancima postavlja pronicljivo pitanje: „Kako crni muški propovjednici i teolozi mogu primjenjivati liberalnu hermeneutiku kad propovijedaju i pišu o robovima, a doslovnu hermeneutiku kad je riječ o ženama?"[83]

Pouke iz ranije nepravde

Niječući sličnosti između ropstva i patrijarhata, teolozi komplementaristi ponavljaju pogrešku kršćanskih antiabolicionista američkoga Juga, crkve koje se pouzdaju u njihovu teološku oštroumnost ponovno dovode u položaj koji je za Isusovu Crkvu neugodan i time produžuju obezvrjeđivanje nekih njezinih vlastitih članova.

Ono što sve to čini još tragičnijim jest činjenica da su najutjecajniji zagovornici muške prevlasti u cijelom svijetu *Južni baptisti*, vjerska zajednica kojoj pripada svaka četvrta američka crkva. Oni i dalje šire svoje ideje po svijetu preko svojih vodećih teologa i medija. Čini se da se ostvaruje upozorenje Georga Hegela: „Jedino što učimo iz povijesti jest da ništa ne učimo iz povijesti."

Što bi, dakle, današnja crkva točno trebala naučiti iz pogrešaka kršćanskih antiabolicionista? Prvo: moguće je opsežnim „znanstvenim" djelima, koja sadrže tekstove iz cijele Biblije, doći do nekog uvjerenja – kao što se događa s cijelim denominacijama i cijelim teološkim smjerovima – i ipak biti u zabludi.

Drugo: moguće je da se kultura razvija u pozitivnom smjeru koji je zapravo plod kršćanskih načela što su tijekom tisućljeća pustila korijenje u toj kulturi. Primjerice, Pavlova „Magna Carta čovječanstva" u Gal 3,28 prvi je put u povijesti da je netko tako snažno izrazio misao o jednakosti i kraju društvenih hijerarhija. Koliko zapravo tom retku dugujemo za ukidanje ropstva i muške prevlasti u društvu? Umjesto da se brani od utjecaja evanđelja u društvu ili ga čak napada, crkva bi ga trebala svojatati i slaviti.

Treće: moguće je da otkrića i napredak u društvu dovedu u pitanje dugo uvriježeno tumačenje Svetoga pisma. Kad je većina ljudi vjerovala da je svijet ravan ili da je Zemlja središte svemira, Crkva je imala biblijske retke koji su to potkrepljivali. Kad su znanstvena otkrića to opovrgnula, to nam je dalo priliku da Bibliju čitamo na nov način i vidimo što je u njoj oduvijek stajalo. Kad su industrijska revolucija i prvi valovi kasnijega pokreta za prava žena zahvatili Zapad, žene su prvi put dobile priliku dokazati da su po inteligenciji i sposobnosti usporedive s muškarcima. Umjesto da to vidimo kao prijetnju, to je za nas prije prilika da samo Sveto pismo ponovno razmotrimo s pitanjem: što smo cijelo vrijeme previđali?

Četvrto: treba izbjegavati česte pogreške u tumačenju. Za tumačenje pojedinih dijelova Biblije treba uzeti u obzir cijelu Bibliju. Vrlo se lako mogu sastaviti „dokazni tekstovi" koji su sami pogrešno protumačeni. Ne smijemo zaboraviti da knjige Biblije, premda su napisane *za* nas, ipak nisu upućene *nama*. *Moramo* se udubiti u povijesni kontekst u kojemu je tekst napisan *prije* nego što razradimo bezvremenu poruku koju onda možemo primijeniti na svoje vrijeme i svoj kontekst.

Peto: vlastiti interes i *grupno mišljenje* mogu dovesti do toga da Bibliju čitamo vrlo pristrano. (Više o toj temi naći ćete u Dodatku 6.) U pravilu se ljudi (i kršćani) opiru svemu što ugrožava njihov položaj ili njihove povlastice. Je li trebalo dopustiti da teolozi koji su posjedovali robove imaju najglasniji glas u teološkim raspravama 19. stoljeća? Smiju li ljudi koji bi izgubili posao i ugled kao pastori, vođe ili profesori u komplementarističkim crkvama, službama i visokim školama danas biti prevladavajući glasovi u tom pitanju?

Šesto: potrebna je cijela Crkva da bi se tumačila Biblija. Nikada nije mudro zanemarivati ili omalovažavati dijelove Crkve koji stvari vide drukčije od nas. Ljude koji iskreno ljube Sveto pismo nazivati „kulturno prilagođenima“ ili „liberalnima“ može biti oblik oglušivanja na Božji glas. Ljudi kojima predbacujemo „nisko mišljenje“ o Svetom pismu možda neke njegove dijelove razumiju mnogo bolje od nas.

Napokon, za vjerodostojnost Crkve u društvu osobito je beskorisno držati se pogrešnih društvenih praksi iako ih je ostatak društva napustio. Po mojem mišljenju za Crkvu je jednako samorazorno i dalje biti bedem patrijarhata kao i dalje upotrebljavati Bibliju za opravdavanje ropstva. U stoljećima u kojima su se kultura i Crkva više-manje slagale da je ropstvo prihvatljivo, a Crkva čak hvalila njegov najblaži oblik, nije previše štetilo ugledu Crkve da se tome priključi. Ali zamislite kako bi to bilo primljeno kad bi se neko suvremeno kršćansko kućanstvo na Zapadu odlučilo „slušati Boga“ tako da drži dva roba koji su na tu praksu pristali iz biblijskih razloga?

Slično je bilo dok se Crkva slagala s kulturnim uvjerenjem koje je formulirao Jean-Jacques Rousseau: „Muškarac treba biti jak i djelatan; žena treba biti slaba i pasivna; jedan mora imati i moć i volju; dovoljno je da druga pruža malo otpora“[84]. Tada nije bilo previše štetno za ugled Crkve da se priključi patrijarhatu. Ali sada, kad se čak i nagrađivana televizijska serija poput *The Handmaid's Tale* temelji na „užasima“ podložnosti žene, mi kao Crkva nismo previše daleko od te zamišljene suvremene obitelji s robovima kad svoje kćeri učimo da se podvrgnu jednostranom autoritetu svojega muža i kad ženama sa sposobnostima poučavanja i vodstva zabranjujemo da poučavaju i vode.[85]

Kad mi kršćani jednakost žena proširimo izvan kućnog okruženja na crkvu i društvo, ne samo da ćemo svoje brakove učiniti skladnijima, nego ćemo i ojačati vjerodostojnost svojega evanđelja u svojoj kulturi. Ono što su naši sugrađani zaboravili – ali na što ih mi možemo podsjetiti – jest da je današnje uzdizanje žene u našoj kulturi povijesno ukorijenjeno u polaganom utjecaju našega evanđelja, koje daje dostojanstvo, i u spoznaji Božjeg karaktera punog ljubavi i pravednosti. Napokon, Bog već odavno ne poznaje ograničenja komplementarista i osnažio je žene da svoje darove potpuno razviju – uključujući mogućnost da snažno vode i poučavaju muškarce.

Bilješke

1. Richard Hays, *First Corinthians*, str. 116
2. Čak i ako u braku vrijede autoritet i podložnost, to ne znači da žena u nekom drugom području ne može imati autoritet nad svojim mužem. Debora, na primjer, Lapidotova žena, u patrijarhalnoj kulturi u kojoj je živjela možda je kod kuće primala zapovijedi od svojega muža, ali je ipak bila uspješna predvodnica u svojoj zemlji. Ondje je čak i njezin muž morao primati zapovijedi od nje. To se može činiti složenim, ali nije proturječno, jer u Bibliji nema mjesta na kojem se podložnost žene u braku navodi kao razlog zbog kojega ona ne smije preuzeti vodeću ulogu u crkvi i u društvu.
3. Kao mali primjer, zabilježio sam stajališta u smislu komplementarizma u jednoj točki kod N. T. Wrighta iz zapadne Europe, Hayka Hovhannisyana iz istočne Europe i nekoć Michaela Birda iz Australije. Onima koji su duboko upleteni u „ratove“ između egalitarizma (stajališta da su muškarci i žene jednaki te mogu služiti u svim službama i oblicima vodstva) i komplementarizma u SAD-u ta mogućnost možda nije dostupna. N. T. Wright objašnjava: „Dio problema, osobito u Sjedinjenim Američkim Državama, jest u tome što se kulture toliko polariziraju da mnogi ljudi, kad označe jedan kvadratić,

pretpostavljaju da moraju označiti i desetak drugih kvadratića na istoj strani – ne shvaćajući da je sama ta strana krajnje proizvoljna i kulturno uvjetovana.“ Kad nam se nešto kaže dovoljno često, skloni smo u to povjerovati. Kad označim dvije zvijezde na noćnom nebu i kažem: „Ove su dvije zvijezde povezane. One čine zviježđe koje se zove ‚Pokazivači‘“, moj slušatelj zamišlja nevidljivu nit koja povezuje te zvijezde. Svaki put kad pogleda u nebo, primijetit će njihovu „povezanost“. Zapravo su to pojedinačne zvijezde koje su milijunima svjetlosnih godina udaljene jedna od druge. Samo iz određenog kuta u našoj galaktici izgleda kao da su blizu jedna drugoj. Isto je i s muževljevom ulogom glave i službom starješine – to su odvojene pojedinačne zvijezde. U Božjoj namjeri nisu nužno povezane, a u Svetom pismu sigurno nisu.

4. Beth Allison Barr u *The Making of Biblical Womanhood* (pogl. 6) citira *Happily Ever After*.
5. Ipak, ugledni komplementaristički teolozi pogrešno tvrde upravo to! Andreas Köstenberger, primjerice, u *God, Marriage, and Family* (str. 250) piše: „Isus je potvrdio prvotni naum Boga Stvoritelja za brak citirajući i Post 1,27 i 2,24 (Mt 19,4-6 i paralelna mjesta). Time je naš Gospodin odlučno i snažno potvrdio Božji prvotni nacrt braka, s mužem kao glavom i ženom kao partnericom koja se podlaže i pruža potporu.“
6. Wayne Grudem, *Evangelical Feminism*, pogl. 1
7. John Piper, *Recovering Biblical Manhood and Womanhood*, pogl. 1
8. Ed i Gaye Wheat, *Intended for Pleasure*, 4. izd., str. 30–31
9. Kevin Leman, *Sheet Music*, str. 54.
10. Tim i Kathy Keller, *The Meaning of Marriage*, pogl. 2
11. Tim i Kathy Keller, *The Meaning of Marriage,* pogl. 6
12. Tim i Kathy Keller, *The Meaning of Marriage*, dodatak
13. Timothy Keller, The Timothy Keller Sermon Archive, 2012–2013
14. Poslušajte ovdje: www.bit.ly/2ZPRZGH
15. John Piper argument formulira ovako: „U odnosu između muškaraca i žena u crkvi muškarci trebaju preuzeti vodstvo, analogno tomu kako muž kod kuće preuzima vodstvo (Ef 5,22-33).“ Zanimljivo je da jedna od najvećih crkava na mojem kontinentu dopušta ženama propovijedanje i vodstvo crkve. No zbog njezina naglaska na podložnosti supruge ondje se razvila neobična kultura: te propovjednice i pastorice odbijaju se udati, jer članovi crkve njihovu vodeću ulogu shvaćaju manje ozbiljno u trenutku kad se udaju.
16. Poslušajte ovdje: www.bit.ly/2ZPRZGH
17. Post 3,16
18. Elaine Storkey, *Scars across humanity: Understanding and Overcoming Violence Against Women*, str. 210
19. Ideje se šire i izvan granica crkava. Zato se moramo zapitati i kakav učinak kršćanske zamisli imaju na kulturu općenito. Ako crkva poučava da je podložnost žene mužu Božji ideal, to ne pridonosi sprječavanju rodno uvjetovanog nasilja. Ako pak crkva naglašava da se Božji ideal za brak temelji na uzajamnosti, to zasigurno pridonosi suzbijanju obiteljskog nasilja.
20. Vidi www.ab.co/3bHZF05 i www.bit.ly/3GNbrVt
21. www.bit.ly/3nVy1CK
22. Eggerichs, *Love & Respect*, str. 221. Tu je tvrdnju iznio a da se pritom nije pozvao ni na kakva istraživanja ni na druge vanjske dokaze.
23. Sheila Gregoire, *The Great Sex Rescue*, pogl. 2. Istraživanje Gottmanova instituta dolazi do istog rezultata. John Gottman u svojoj knjizi „Die sieben Prinzipien für eine glückliche Ehe“ (Sedam načela za sretan brak) piše da „statistički gledano vjerojatnost da brak propadne iznosi 81 % ako muškarac nije spreman dijeliti moć sa svojom partnericom“.
24. Sheila Gregoire, *The Great Sex Rescue*, pogl. 2.
25. Sheila Gregoire, *The Great Sex Rescue,* pogl. 2.
26. U jednom intervjuu za podcast Alan Frow brani model „odlučujućeg glasa“ *[tiebreaking]* obrazloženjem da kao pastor u savjetovanju egalitarnih brakova primjećuje da „ima mnogo napetosti jer ne znaju tko će donijeti odluku“. Poslušajte ovdje: www.bit.ly/2ZPRZGH. Ali vrijedi li to doista općenito? Ako polazim od svojeg iskustva braka i parova koje sam savjetovao, onda upravo predodžba žene da autoritet njezina muža stupa na snagu kad se ne mogu složiti dovodi do golemih napetosti u braku. Brojni kršćanski savjetnici naglašavaju da u nošenju s napetostima u konfliktnim kršćanskim brakovima najviše pomaže ne uvođenje instance odlučivanja u liku muža, nego odricanje od nje. Naprotiv, par mora naučiti doista slušati jedno drugo, ljubiti se i vlastite planove stavljati u drugi plan radi drugoga. Čuo sam dovoljno priča žena koje se očajnički pokušavaju podložiti muževljevoj ovlasti odlučujućeg glasa, ali ipak pod time pate. Kad zamislim da su uloge zamijenjene i stavim se u položaj žene koja o nekoj stvari strastveno zastupa jedno mišljenje, dok njezin muž jed-

nako strastveno zastupa drugo i na kraju donosi odluku, postaje mi jasno da bi koncept ovlasti odlučujućeg glasa mogao prisiliti muža da zanemari Isusove riječi: „Sve što hoćete da vam [ne] čine ljudi, [ne] činite ni vi njima."

27. Mt 24,10; Lk 12,1; 1 Kor 7,5; 11,33
28. Još jedan argument komplementarista glasi: ako uzajamna podložnost (u Ef 5,21) treba vrijediti za sva tri para odnosa (muž – žena, roditelji – djeca, gospodari – robovi), onda Pavao nikako ne može potkopavati koncept vodstva i podložnosti u braku, jer su drugi i treći par odnosa po naravi hijerarhijski. No ja Ef 5,21 shvaćam drukčije: to nije okvirni redak za sva tri para, nego samo prijelazni redak u novi odjeljak Pavlove poslanice, koji on primjenjuje posebno na bračne odnose. To je mnogo bolji pristup od pristupa komplementarista poput Schreinera i Knighta, koji doduše prihvaćaju zamisao uzajamne podložnosti i za muževe i za žene, ali je na neobičan način preoblikuju u „žena se podlaže svojoj ulozi pokorne supruge, dok se muž podlaže svojoj ulozi požrtvovnog vođe". No Pavao ih jasno ne poziva da se podlože svojim ulogama, nego jedni drugima.
29. Rim 13,1
30. „Budući da *hypotassō* sadrži misao o nižem položaju od nekoga drugoga, ta je riječ prikladna i za podložnost autoritetima i za podložnost u osobnim odnosima među jednakima. U prvom slučaju postoji objektivan poredak ranga u hijerarhiji: kršćani su, na primjer, pod autoritetom građanske vlasti i zato se moraju podložiti tom autoritetu. U drugom je slučaju poredak ranga subjektivan: vjernici se trebaju sami staviti ispod drugih, kao da su u hijerarhiji; to jest, s drugima trebaju postupati kao da su važniji od njih samih; to je bit kršćanske poniznosti (Rim 12,10; Fil 2,3)." (Andrew Bartlett, *Men and Women in Christ*, str. 36)
31. Cynthia Westfall u *Paul and Gender* (pogl. 1) piše: „Ef 5,18-23 na grčkom čini jednu jedinu rečenicu, a upute ženama u 22. retku – zbog izostavljanja glagola ‚podložiti se' u 22. retku – gramatički ovise o uzajamnoj podložnosti u 21. retku."
32. Čini se da Pavao u svojoj poslanici štiti to značenje riječi „podložiti se" time što u sljedećim recima za odnos roditelja i djece te gospodara i roba bira drugu riječ – „slušati".
33. Tit 2,4
34. Postoji čak i neurološko objašnjenje zašto su muževi skloniji sebičnosti od žena – vidi www.on.today.com/3CKRlsD
35. *Men and Women in Christ*, str. 64
36. Duvall i Hays, *Grasping God's Word*, pogl. 13.
37. Aristotel, *Politika*, 1255b.
38. Polazim i od toga da „robovi ni u grčkom ni u rimskom okruženju nisu smjeli zakonito sklapati brak. Pavlove napomene o ponašanju žena i muževa u Ef 5 stoga su upućene prije svega slobodnima, osobito društvenom sloju koji je vodio kućanstva s robovima." (Andrew Bartlett, *Men and Women in Christ*, str. 66)
39. David Scholer, *Journal of the Evangelical Theological Society* sv. 30, prosinac 1987, str. 416. www.bit.ly/3bDKpl9
40. Aristotel, *Politika*, 1259a.
41. Celzo je bio poganski kritičar koji je živio u drugom stoljeću. Ovaj citat potječe od Ross Shepherd Kraemer iz *Her Share of the Blessings* (str. 128).
42. Vidi John Piper, *This Momentary Marriage*, pogl. 6–8
43. Grudem upotrebljava pojam „paterfamilias" samo jednom, i to u bilješci 102 u 7. poglavlju. Ondje drugi autor naglašava važnost najstarijeg člana kućanstva.
44. Ivan Pavao II., *Mulieris Dignitatem*, str. 88.
45. Post 21,12
46. Suci 13,10-11
47. Lk 1,26-38
48. Mt 1,18-21
49. 2 Kr 4,8-10
50. 1 Sam 25,3
51. 1 Sam 25,25
52. Polazište citata: NRSV [New Revised Standard Version], engleski prijevod Biblije
53. Richard Hays, *First Corinthians*, str. 116.
54. Grudemovo temeljno djelo *Evangelical Feminism and Biblical Truth* [Evanđeoski feminizam i biblijska istina] napisano je, primjerice, kako bi opovrgnulo egalitarne argumente, među njima i argument da 1 Kor 7 naučava ravnopravan brak. No u vrlo kratkom odjeljku (6.7), koji zauzima samo jednu od 800 stranica djela, Grudem tek tvrdi da 1 Kor 7 samo uređuje

muževljevo autoritativno vodstvo. Međutim, on ne iznosi nikakve argumente protiv pretpostavke da taj odlomak ne bi trebao samo uređivati *primjenu* hijerarhijskog tumačenja Ef 5, nego i određivati samo *tumačenje* Ef 5. Odlomak poput 1 Kor 7, koji nedvosmisleno utvrđuje da i muž i žena imaju jednake ovlasti jedno nad drugim – činjenica oko koje se slažu svi tumači –, trebao bi imati težinu pri tumačenju odlomka (Ef 5) za koji samo neki tumači tvrde da mužu daje jednostrani autoritet.

55. Primjerice, Tom Schreiner – kako ističe Andrew Bartlett u knjizi *Men and Women in Christ* (str. 18–19) – kao odgovor na knjigu Philipa Paynea *Man and Woman: One in Christ* iz 2009. piše podroban sažetak i pokušava je opovrgnuti. Premda Payne cijelo poglavlje posvećuje 1 Kor 7, Schreiner to poglavlje začudo uopće ne spominje. Slično je i s Claire Smith, koja je 2012. objavila knjigu *God's Good Design: What the Bible Really Says about Men and Women* [Božji dobar plan: što Biblija doista kaže o muškarcima i ženama]. Njezin je izričit cilj baviti se „najvažnijim biblijskim tekstovima" koji bi „trebali odrediti" najbolji model braka. Knjigu oduševljeno preporučuju Don Carson i drugi, a mnogi je hvale zbog njezine cjelovitosti. Začudo se, međutim, nijedno od njezinih pet poglavlja o braku ne bavi 1 Kor 7. Ne pripisujem tim autorima nepoštenje, nego samo postojanje znatne slijepe pjege i znakove „pristranosti potvrđivanja", pri kojoj ljudi nesvjesno ne upotrebljavaju Bibliju zato da doznaju sve što ona kaže o nekoj temi, nego samo da potkrijepe svoje unaprijed stvoreno mišljenje.
56. Citat iz *Discovering Biblical Equality*, str. 238
57. Izvor: www.gates.ly/3bMqqQZ
58. Izvor: Sandra Joshel i Sheila Murnaghan, *Women and Slaves in Greco-Roman Culture*, str. 217–20. Citirano prema: Barr, *The Making of Biblical Womanhood* (str. 226)
59. Vidi Susan Hylen, *Women in the World of the New Testament*
60. Da biste bolje razumjeli kako društveni uvjeti sužavaju izbor ljudi koji mogu preuzeti vodeću ulogu, zamislite suvremenu crkvu koju uglavnom čine visokoobrazovani ljudi u imućnom kraju. Razmislite sada koliko bi bilo malo vjerojatno da neobrazovani radnik u toj crkvi preuzme vodeću ulogu, iz jednostavnog razloga što bi bilo upitno bi li ga ti ljudi slijedili (i bi li ih on uopće mogao voditi). Iz toga razloga ni u Bibliji ne nalazimo primjere robova koji su bili starješine.
61. John Stackhouse, *Finally Feminist*, str. 39
62. Kol 3,18
63. Tit 2,5
64. 1 Pt 3,1
65. Da ne bih previše produljio svoju knjigu, odlučio sam ne objasniti 1 Pt 3,1-7 u cijelosti. Ipak preporučujem 6. poglavlje knjige Andrewa Bartletta *Men and Women in Christ* [Muškarci i žene u Kristu]. Poglavlje nosi naslov „Submission and Honour: 1 Peter" (Podložnost i čast: Prva Petrova poslanica). Bartlett po mojem mišljenju uvjerljivo pokazuje da Petar u biti ide istim putem kao Pavao u Ef 5 kako bi naukom o *uzajamnoj* podložnosti potkopao hijerarhijski poredak kulture. Kao ni Pavao, ni Petar u 3,1-6 ne obara kulturno očekivanu pokornu ulogu žene niti je bezuvjetno zagovara; naprotiv, on je preispituje novim, evanđeljem nadahnutim pobudama: ne iz straha od muža koji nije kršćanin, nego iz nade u Boga i iz nastojanja da muža pridobije za Krista. I kao ni Pavao, ni Petar ne idealizira niti osuđuje kulturno očekivanu autoritarnu ulogu kršćanskoga muža, nego je u 3,7 preispituje na tri načina: 1) muževi se prema svojim ženama trebaju ponašati „na isti način" (to je presudan izraz koji mnogi teolozi komplementaristi kao da previđaju) kako je prije bilo opisano za: vjernike prema njihovu Bogu i kralju (2,13); robove prema njihovim gospodarima (2,18-25); Krista prema njegovim krvnicima (2,21); i žene prema njihovim muževima, uključujući Saru prema Abrahamu u Post 18 (3,1-6) – to jest u poniznoj podložnosti. 2) Muževi trebaju živjeti sa svojim ženama tako da imaju obzira prema manjoj snazi svojih žena. 3) Muževi trebaju iskazivati čast svojim ženama, koje (za razliku od grčko-rimske kulture) nisu u podređenom položaju, jer su ravnopravne subaštinice spasenja. „Iskazivati čast" ovdje je ista riječ koja se prije u poslanici upotrebljava za opis podložnosti koju svi vjernici trebaju iskazivati caru; usporedite 2,13 („podložite se [vlastima]") i 2,17 („častite cara"). Drugim riječima, Petar, ne upotrebljavajući točno te riječi, kaže muževima da i oni svojim ženama trebaju iskazivati podložnost (u smislu poniznog služenja punog poštovanja). Tako shvaćen, Petar, kao i Pavao u Ef 5, preispituje značenje podložnosti u braku i odmiče ga od puke poslušnosti tuđem autoritetu prema obvezi poniznog služenja i dobrohotnosti. Poslušnost autoritetu može teći samo u jednom smjeru; no kao što se pokazuje u Ef 5 i 1 Pt 3, kršćanski brakovi, neovisno o društvenim strukturama u kojima se nalaze, trebaju svjedočiti o poniznom služenju koje teče u oba smjera. Primijetite osim toga da Petar kao razlog ženine podložnosti ne navodi činjenicu da muž prema Božjem planu jednostrano ima autoritet nad svojom ženom. Da je Petar to vjerovao, to bi bio savršen kontekst da to spomene. Ali on to ne čini, i zapravo nigdje u Bibliji nema mjesta na kojemu se muževima nalaže da jednostrano vrše autoritet nad svojim ženama.
66. Post 16,9
67. Usput rečeno: kao nekoć Aristotelov kućni red i monarhijski oblik vladavine, danas je demokracija možda najbolji sustav vladavine koji je društvo dosad otkrilo.

68. 1 Pt 2,15
69. 1 Pt 3,1-2
70. Tit 2,5
71. Tit 2,10
72. 1 Tim 6,1
73. 1 Tim 5,7.14
74. Izvor: www.bit.ly/3EL7OgM
75. Za ovaj odjeljak zahvaljujem Kevinu Gilesu (8. poglavlje knjige *What the Bible Actually Teaches on Women*).
76. Post 9,20-27
77. Lev 25,39-41; 25,44-46
78. Za ovaj odjeljak zahvaljujem Kevinu Gilesu (8. poglavlje knjige *What the Bible Actually Teaches on Women*).
79. Papa Ivan Pavao II., *Mulieris Dignitatem*, str. 24. Citirano prema: Barr, str. 110.
80. Izvor: www.bit.ly/2ZXK1LY
81. „Odnos djece i roditelja u bitnim se točkama razlikovao od naše današnje kulture. U suvremenom svijetu pretpostavlja se da djeca u nekom trenutku, nakon što odrastu, postaju neovisna o roditeljima i više nisu pod njihovim autoritetom. U antičkom svijetu nije bilo tako; ondje se od odrasle djece očekivalo da ostanu pod autoritetom roditelja sve do duboko u odraslu dob.“ (Howard Marshall, *Discovering Biblical Equality*, str. 188.)
82. Jane Hooker iznosi još jedan argument, koji ću dodati Stormsovu popisu: „Postoje znatne razlike između biblijske prakse ropstva i novije američke prakse ropstva.“ (Izvor: www.bit.ly/3GNFnk9). Time kao da želi reći da je društveni pokret za ukidanje ropstva u posljednjim stoljećima razumljiv, ali da ropstvo u prvom stoljeću nije bilo tako loše. No i u prvom stoljeću s robovima se postupalo okrutno. Osim toga, ona promašuje bit stvari: u oba slučaja ropstvo je značilo posjedovanje čovjeka u gospodarske svrhe. Pri ukidanju ropstva nije bila riječ samo o lošem postupanju s robovima, nego i o njegovim blažim oblicima.
83. Cain Felder (ur.), *Stony the Road we Trod*, str. 226. Citirano prema: Barr, pogl. 6.
84. Jean-Jacques Rousseau, *Emil ili o odgoju* (1762). Citirano prema: Barr, pogl. 6
85. John Stackhouse u knjizi *Finally Feminist* (str. 56) to izriče oštrije: „Kad je društvo bilo patrijarhalno, kao što je bilo u kontekstu Novoga zavjeta i kao što je posvuda u svijetu osim u suvremenom društvu našega vremena, crkva je izbjegavala sablazan tako što mu se prilagođavala. Sada, međutim, kad je suvremeno društvo barem službeno egalitarno, sablazan je u tome što crkva ne ide ukorak s društvom i ne raduje se neviđenoj slobodi da žene i muškarci služe prema svojim darovima i pozivu, bez proizvoljnih granica među spolovima. Ta sablazan priječi i evangelizaciju drugih i … povezivanje i rast onih koji su već obraćeni. … Nastavljanje patrijarhata u crkvama u ovom društvu za [mnoge] predstavlja vjersku zapreku.“